

Suomen kielen metriset systeemit ja mittatyypit

Pentti Leino

Metriikan tehtävät

Metriikka tutkii niitä periaatteita, jotka ohjaavat kielellisen aineksen järjestymistä runomittaa noudattavissa teksteissä. Näin käsitettynä metriikka on kielitieteen haara, jonka tutkimusaineistona ei ole yksinomaan runous, vaan myös muut runomittaa noudattavat kielelliset ilmaukset. Runomitan esiintyminen ei nimittäin rajoitu pelkästään kaunokirjallisuuteen, runouteen sanan ahtaassa mielessä, vaikka sen asema meikäläisessä kulttuurissa onkin keskeisin juuri siinä.

Mitta säätelee rytminkulkua niin, että se on yleensä paljon säännöllisempi mittaa noudattavissa kuin muissa teksteissä. Runomitan ja rytmin suhde ei kuitenkaan ole itsestään selvä. Jotkut strukturalistit katsovat mitan jonkinasteiseksi rytmin alatyypiksi; näin esimerkiksi Chatman (1965, 12): »Useimpien metrikköjen tavoin lähden aksiomaattisesti siitä, että mitta on yksi rytmin laji.» Generativisteista taas muutamat (esim. Halle—Keyser 1966) sivuuttavat rytmin käsitteen: metrisen tutkimuksen tavoitteena on heidän mukaansa osoittaa, millaiset säkeet täyttävät tietyn mitan ehdot ja miten kompleksisena mitta niissä toteutuu. Kuvaus jää kuitenkin tällöin tarpeettoman abstraktiseksi, eikä metriikka hevin voikaan kieltää sitä, että sen keskeisin tehtävä on selvittää juuri runon rytminkulkuun vaikuttavia tekijöitä.

Runomittaa ja rytmiä ei saa samastaa, mutta niiden keskinäistä riippuvuutta ei myöskään voi kieltää. Näenkin runomitan metrisen teorian postuloimana kuvausmallina, jonka avulla on mahdollista toisaalta osoittaa rytminkulun säännönmukaisuus ja toisaalta selittää runossa esiintyvää rytmistä variaatiota. Näin käsitettynä rytmi on pintatekstin ilmiö, jossa saattaa esiintyä voimakastakin vaihtelua; mitta on vaihtelun pohjana oleva invariantti. Metriikan on kuvattava tämä invariantti ja osoitettava, millaisina variantteina se voi toteutua.

Havainnollistan metrisen analyysin luonnetta esimerkillä. Siteeraan Lauri Viljasen kolmisäkeistöisen runon *Pienet linnut* ja kuvaan plus- ja miinusmerkkien sekä rivijaon avulla sen pohjana olevan metrisen invariantin:

(1) En silmäis salaisuutta nää —	— + — + — + — +
kuin pienet linnut nuo	— + — + — + — +
pois levotonna lennähtää,	— + — + — + — +
ne saapuu jälleen luo.	— + — + — + — +
Ja suuri arkuus valtaa mun	— + — + — + — +
ja hellyys rajaton.	— + — + — + — +
En tiedä, mitä tehdä, kun	— + — + — + — +
ne pyrkii pakohon.	— + — + — + — +
Vie siivin pienten lintujen	— + — + — + — +
sua vapauteen ties. —	— + — + — + — +
Jo pyytää verkkoon kyynelten	— + — + — + — +
niit' ahnas metsämiel!	— + — + — + — +

Näin kuvattuna runo koostuu kolmesta säkeistöstä, jotka ovat mitaltaan samanlaiset, isometriset. Säkeistön rakenneyksikköjä eivät ole säkeet vaan säeparit, jotka nekin ovat keskenään identtiset. Riimi kytkee säeparit tiiviisti yhteen: säkeistössä sekä ensimmäinen ja kolmas että toinen ja neljäs säe muodostavat keskenään riimiparin. Säeparin ensimmäisessä säkeessä on neljä nousuasemaa (+), joista jokaista edeltää laskuasema (—); säeparin toisessa säkeessä laskuja ja nousuja on ainoastaan kolme.¹ Perinteisen termistön mukaan mitta on siis jambia.

Kuvausmalli esittää runomitan hierarkkisenä struktuurina. Sen mukaan tarkasteltavana olevan mitan suurin rakenneyksikkö on säkeistö; runo voi koostua yhdestä tai useammasta tällaisesta säkeistöstä. Säkeistön konstituentteina ovat säeparit ja säeparin konstituentteina säkeet. Säe rakentuu toisiaan seuraavien laskujen ja nousujen muodostamasta jonosta. Riimi on mitan osatekijä, joka sitoo tietyt konstituentit kiinteästi toisiinsa.

Tämä kuvaus esittää kutakuinkin täydellisesti sen runomitan, jota *Pienet linnut* seuraa. Metrinen kuvauksen on kuitenkin osoitettava myös se, millä tavoin kieli noudattaa tätä mitta- ja kielen yksiköt vastaavat mitäkin mitan yksikköjä. Sivuutan säkeistön, säeparin ja säkeen kielelliset vastineet ja keskityn ainoastaan nousuun ja laskuun. On helppo nähdä, että jokaiseen metriseen asemaan sijoittuu yksi tavu. Monissa muissa runoissa vastaavuus ei ole yhtä suoraa; nousussa tavuja on tosin aina vain yksi, mutta laskuaseman tavuluku saattaa vaihdella. Juuri tämän vaihtelun perusteella runomitat voidaan jakaa eri ryhmiin, mittatyyppeihin. Tällaisessa jaotuksessa trokeiset ja jambiset mitat edustavat samaa mittatyyppiä: näitä mittoja noudattavissa säkeissä seuraavat nousussa ja laskussa oleva tavu säännöllisesti vuorotellen toisiaan.

On ilmeistä, että esimerkkirunon mitta asettaa kielelle muitakin kuin pel-

¹ Jos isometrisyyden periaate viedään kuvauksessa äärimmillään, kaikki säkeet voidaan esittää samanrakenteisina. Jokaisessa säkeessä on tällöin neljä laskun ja nousun muodostamaa paria; kaikissa muissa asemassa kuhunkin laskuun ja nousuun tulee tavu, mutta säeparin viimeisen laskun ja nousun täyttää tavun asemesta tauko.

kästään tavulukua koskevia vaatimuksia. Kuvauksen tuleekin osoittaa, millaiset tavut voivat esiintyä nousussa, millaiset laskussa. Käy ilmi, että esimerkiksi-runossa jokainen laskuun osuva tavu on painoton ja jokainen nousuun osuva painollinen.¹ Kieli toteuttaa siis mitan nousut ja laskut painollisten ja painottomien tavujen vuorottelulla, ja vastaavasti mitta rajoittaa kielen elementtien sijoittumista runoon: nousuun sopii ainoastaan painollinen tavu, laskuun ainoastaan painoton. Tämä vastaavuussuhde osoittaa sen metrisen systeemin, johon kyseessä oleva runo kuuluu. Viljasen *Pienet linnut* edustaa uudempaa suomenkielistä runoutta hallitsevaa dynaamista mittasysteemiä: siinä tavun painollisuuden ja painottomuuden vastakohta on metrisesti relevantti oppositio.

Olen asettanut yksityisen runon mitan analyysille kolme vaatimusta. Ensimmäkin on osoitettava, millainen on runon pohjana oleva metrinen invariantti, runomitta. Kuvauksen tulee esittää täsmällisesti tämän mitan elementit ja niiden keskinäiset suhteet, siis mitan struktuuri. Toiseksi on osoitettava, millainen mittatyyppi on kyseessä, mitä rajoituksia mitta toisin sanoen asettaa laskussa olevien tavujen lukumäärälle. Kolmanneksi on osoitettava, mitä mittasysteemiä runo noudattaa: millä tavoin metrinen invariantti toteutuu kielellisessä aineksessa. Tiettyyn kieleen kohdistuvan metrisen tutkimuksen on puolestaan selvitettävä tuossa kielessä käytössä olevat tai olleet metriset systeemit ja niiden periaatteet. Lisäksi on kuvattava esiintyvät mittatyypit ja myös yksittäiset runomitat sekä pyrittävä osoittamaan niiden yleiset rakenteelliset säännönmukaisuudet.²

Metriset systeemit

Metriset systeemit eroavat toisistaan sen perusteella, mitkä kielen piirteet ovat niissä metrisesti relevantteja. John Lotz (1974, 976—979) on rakentanut tältä pohjalta typologian, joka jakaa systeemit kahteen päätyyppiin: yksinkertaisiin ja kompleksisiin. Edellisissä mitta säätelee pelkästään säkeen tavulukua mutta ei aseta tavun laatua koskevia rajoituksia; tällaista systeemiä voi nimittää syllabiseksi. Kompleksisissa systeemeissä ovat tavuluvun lisäksi

¹ En puutu perusteisiin, joilla tavu määritetään painolliseksi tai painottomaksi. Nojaudun niihin seitsemään painosääntöön, jotka olen rakentanut Kaarlo Kramsun metristen periaatteiden kuvaukseen (Leino 1980). Olen samassa yhteydessä esittänyt myös kolme tavusääntöä, joiden tavujakoon tuomia lievennyksiä käytän tässä hyväkseni.

² Metriikka ei voi kokonaan sivuuttaa myöskään runotekstin grammaattista rakennetta. Varsin usein runoilija nimittäin turvautuu noudattamastaan rekisteristä — tavallisimmin yleis- tai kirjakielestä — poikkeaviin arkaismeihin, murteellisuuksiin tai puhkeielisyyksiin. Niillä on huomattava vaikutus runon rytminkulkuun, ja syyt niiden käyttöön ovatkin yleensä löydettävissä mitan asettamista rajoituksista. Paitsi invarianssiin metriikan tutkimusalue ulottuu tietenkin myös variaatioon, rytmikkaan: yksityisten runojen rytmiseen analyysiin ja rytminkulkuun vaikuttavien yleisten tendenssien selvittelyyn.

olennaisia myös kielen prosodiset piirteet. Niiden perusteella Lotz erottaa kolme erilaista kompleksista mittasysteemiä: tonaalisen, dynaamisen ja durationaalisen. Näissä systeemeissä säe muodostuu toisiaan seuraavista nousuista ja laskuista, jotka molemmat vaativat täytteen erilaisia tavuja. Tonaalinen systeemi on mahdollinen vain sävelkielissä, kuten esimerkiksi kiinassa; siinä nousun ja laskun osoittavat erilaiset sävelkulut. Dynaamista systeemiä noudattava mitta perustuu painollisten ja painottomien tavujen vuorottelulle; esimerkiksi germaanisten kielten mittasysteemit ovat luonteeltaan tällaisia. Kolmas kompleksinen mittasysteemi, durationaalinen, on tuttu kreikasta ja latinasta. Siinä metristä nousun ja laskun vastakohtaa edustaa kielessä pitkä ja lyhyen tavun oppositio. Vapaarytmisen runous jää tietenkin luokituksen ulkopuolelle, koska sen ei voi katsoa noudattavan erityistä runomittaa. Jos Lotzin typologian haluaa ulottaa ei ainoastaan runomittoja vaan koko runoutta koskevaksi, vapaarytmisten runojen voi katsoa edustavan omaa mitatonta systeemiään. Typologia sinänsä on kovin voimakkaasti pelkistetty, ja Lotz esittääkin mahdollisuuden, että näiden »puhtaiden» tyyppien rinnalla saattaa esiintyä joitakin sekasysteemejä. Tällainen lievennys onkin välttämätön suomen kielen mittasysteemien luokituksessa.

Suomenkielisestä runoudesta on osoitettavissa ainakin neljä erilaista metristä systeemiä; viidenneksi voidaan lisätä varsinaisen metriikan ulkopuolelle jäävä vapaarytmisen runous. Selvästi yleisin ja monipuolisin näistä on huomattavalta osin germaanisten esikuvien mukaisesti kehittynyt dynaaminen systeemi, jossa metrisesti relevantti kielellinen oppositio on painollisen ja painottoman tavun vastakohta. Edellä käsitelty Viljasen *Pienet linnut* on näyte dynaamista systeemiä noudattavasta runosta; hieman toisentyyppinen esimerkki on Juhani Siljon *Pakkaspäivä*. Käytän sen tavarakenteen kuvauksessa nousussa olevasta tavusta merkkiä + ja laskussa olevasta merkkiä o:

(2) Kaukaa, päältä harmaan pilven	+ o + o + o + o
katsovi aurinko pakkaspäivän	+ oo + oo + o + o
kelmeä, kuumeinen,	+ oo + o +
näkevi keskeltä nietosten,	+ oo + oo + o +
takaa hienon sumuhäivän	+ o + o + o + o
vastaansa apua pyytävien	+ oo + oo + oo +
käsiä kohoovan,	+ oo + o +
kuulevi kuolonhädän soivan	+ oo + o + o + o
keskeltä jäisen maailman.	+ oo + o + o +
Aurinko pilveen laskeutuu.	+ oo + o + o +
Saapuvi äänetön talvi-ilta.	+ oo + oo + o + o
Kohta ei enään valitus	+ oo + o + o +
nouse kuolon-tanterilta.	+ o + o + o + o

Siljon runo on toista mittatyyppiä kuin Viljasen *Pienet linnut*, sillä sen laskuissa saa esiintyä vapaasti joko yksi tai kaksi tavua. Mitaltaan se on tuntuvasti väljempi: kiinteää säkeistorakennetta ei ole, säkeen pituus vaihtelee ja

riimin käyttö on säännöttömämpää. Silti molemmat runot kuuluvat samaan metriseen systeemiin: kummankin nousuissa esiintyy vain painollisia ja laskuissa vain painottomia tavuja. Tässä systeemissä säkeet rakentuvat säännöllisesti vuorottelevien nousujen ja laskujen jonosta; kussakin nousussa saa olla vain yksi tavu, mutta laskun tavuluku voi vaihdella mittatyyppin mukaan. Mittasysteemin kielelle asettamat vaatimukset voidaan pelkistään esittää seuraavasti:

- (3) Painollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.
 (4) Painoton tavu ei saa esiintyä nousussa.

Nämä säännöt eivät tässä muodossaan päde kaikkiin systeemin mittatyypppeihin, ja niiden seuraamisessa saattaa esiintyä myös runoilijakohtaista vaihtelua. Periaate on silti kaikissa tämän systeemin mukaisissa runoissa sama: painollisen tavun paikka on nousussa, painottoman laskussa.

Kalevalamitta kuuluu omaan metriseen systeemiinsä. Mitta on kuvattavissa nelinousuiseksi trokkeeksi, säkeen metrinen pohjakaava on siten + — + — + — + —. Perusyksikkönä kalevalamitassa on säe, ja vain harvoin säkeet ryhmittyvät säännöllisiksi säkeistöiksi. Otan esimerkiksi kolmetoista ensimmäistä säettä Eino Leinon helkavirrestä *Orjan poika*. Käytän runon tavarakenteen kuvauksessa numeroa 2 pitkistä ja numeroa 0 lyhyistä pääpainollisista tavuista, muut tavut osoitan numerolla 1:

(5) Puhui Pirkka puuhkalakki:	0	1	2	1	2	1	2	1
»Hoi miehet, ylös urohot,	1	2	1	0	1	0	1	1
satanut on uutta lunta,	0	1	1	1	2	1	2	1
läkkäme Lapin kylihin,	2	1	1	0	1	0	1	1
Lapin lasta velkomahan!»	0	1	2	1	2	1	1	1
Läksivät Lapin kävijät,	2	1	1	0	1	0	1	1
veristivät uutta lunta,	0	1	1	1	2	1	2	1
miehet miekoin surmasivat,	2	1	2	1	2	1	1	1
naurattivat naiset kaikki;	2	1	1	1	2	1	2	1
Lappi laajalta savusi,	2	1	2	1	1	0	1	1
kylät jäivät kylmillensä,	0	1	2	1	2	1	1	1
poikaset porossa itki,	2	1	1	0	1	1	2	1
koirat vuorilla vaelti.	2	1	2	1	1	0	1	1

Kalevalamitan laajuussäännöt, mittasysteemin nousun ja laskun tavuille asettamat rajoitukset, tunnetaan hyvin:

- (6) Pitkä pääpainollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.
 (7) Lyhyt pääpainollinen tavu ei saa esiintyä nousussa.
 (8) Rajoitukset eivät koske säkeen ensimmäistä nousua eivätkä laskua.

Pääpainottomien tavujen asema on kalevalamittaisessa säkeessä vapaa, ne voivat pituudestaan riippumatta esiintyä sekä nousussa että laskussa. Säännöt

(6—8) eivät kuvaa kaikkia kalevalamitan kielelle asettamia rajoituksia, mutta ne riittävät osoittamaan mittasysteemin luonteen: siinä metrisesti relevantteja kielen ominaisuuksia ovat sekä tavun pituus että paino.

Primaarinen mitta tässä metrisessä systeemissä on tietysti juuri kalevalamitta. Teoriassa myös muut mitat ovat mahdollisia, ilmeisesti kuitenkin vain puhtaasti trokeiset ja jambiset. Esimerkki tällaisista on Rafael Engelbergin runo *Suomen Huoli*, jonka säkeet ovat viisinousuista trokeeta. Siteeraan siitä neljätoista ensimmäistä säettä ja kuvaan niiden tavurakenteen samanlaisella numeroinnilla kuin runossa (5):

(9) Istuu itseksensä Suomen Huoli,	2	1	2	1	1	1	2	1	2	1
maan Apea-mieli aprikoipi:	1	0	1	1	2	1	2	1	1	1
»Näissä murtavissa murroksissa,	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1
pakkopäivissä pahoissa, jolloin	2	1	2	1	1	0	1	1	2	1
sorto polkevi pyhät perustat,	2	1	2	1	1	0	1	0	1	1
väkivalta maan imevi mahlat,	0	1	2	1	1	0	1	1	2	1
jolloin halpuus ja himot matalat	2	1	2	1	1	0	1	0	1	1
onkaloistansa esihin käyvät,	2	1	1	1	1	0	1	1	2	1
julki itsekäs, ilettäväinen,	2	1	2	1	1	0	1	1	1	1
näiss' on paljo mennyt meiltä rikki,	1	1	2	1	2	1	2	1	2	1
paljo silpoutunut siekaleiksi,	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1
särkynyt sydäntä monta, monta	2	1	1	0	1	1	2	1	2	1
taina taittunut vihertäväistä,	2	1	2	1	1	0	1	1	1	1
toivoa tukahtununna nuorta;	2	1	1	0	1	1	1	1	2	1

Runo seuraa tarkoin kalevalaisen mittasysteemin laajuussääntöjä: pitkä pääpainollinen tavu on aina nousussa, lyhyt esiintyy säkeen alkua lukuun ottamatta vain laskussa, pääpainottomien tavujen asema on vapaa. Säännöllinen säkeistörakenne puuttuu, samoin riimi, mutta alkusointua ja kertoa käytetään samaan tapaan kuin kalevalamitassa. Kyseessä on selvästi metrinen kokeilu.

Kolmas suomen kielen mittasysteemeistä on antiikin esikuville rakentuva durationaalinen: tavun kelpoisuus nousuun ja laskuun riippuu ensisijaisesti sen pituudesta. Tämän systeemin alkuperää osoittaa sekin, että se edustuu pääasiassa antiikista periytyvinä mittoina. Otan esimerkiksi Koskenniemen epitafin *Filosofin hauta*:

- (10) Täällä mun luuni on, maantien laidassa, aloen alla,
 tänne mun kuopannut on rakas vaimoni mun,
 rientäen luotani ensimmäisen kulkijan kaulaan.
 Vuosadat nukkuessain tien yli on tomunneet,
 kulkenut on rikas, köyhä ja kulkenut viisas ja narri,
 onnellistapa ei kulkenut ainuttakaan.
 Kulkija, ken nyt juur' ohi käyt, voit laskea sauvas,
 jäädä mun vierellein hetkeäs vuottamahan.
 Ei edessäs sitä oo, mitä etsit, ei takanaskaan:
 maantie on edessäs, maantie on takanas.

Käytän tämänkin runon tavurakennetta kuvatessani numeroa 2 pitkän pääpainollisen tavun merkinä, muut pitkät tavut merkitsen numerolla 1 ja

kaikki lyhyet tavut niiden painollisuudesta tai painottomuudesta riippumatta numerolla 0:¹

(11)	2	01	2	01	1	1	2	10	2	01	2	0
	2	01	2	1	1	1	1	01	2	00	1	
	2	01	2	00	2	1	1	1	2	01	2	1
	1	01	2	01	1	1	1	00	1	01	1	
	2	01	1	01	2	00	2	01	2	10	2	0
	2	1	1	00	1	1	2	01	2	10	1	
	2	00	1	1	1	00	1	1	2	00	2	1
	2	01	2	1	1	1	2	01	2	00	1	
	1	01	1	00	1	00	2	1	1	00	1	1
	1	1	1	01	1	1	1	1	1	00	1	

Runon noudattaman mitan perusyksikkönä on säepari. Sen metriseksi pohjakaavaksi paljastuu tavurakenteen variaation alta seuraava (+ osoittaa nousua ja — laskua):

(12)	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—
	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—

Mitta on distikonia. Siinä säkeenloppuinen lasku on yksitavuinen, viimeistä nousua edeltävä aina kaksitavuinen. Joka toisen (pentametrisen) säkeen keskimmäinen lasku on tyhjä; luontevasti voi katsoa, että siinä tauko täyttää mitan laskuaseman. Muissa laskuissa saa esiintyä vaihtoehtoisesti joko yksi tai kaksi tavua. Koskenniemen runossa lisäehtona on kuitenkin aivan ilmeisesti se, ettei laskussa saa olla kahta pitkää tavua eikä myöskään — säkeenloppuista laskua lukuun ottamatta — yksinäistä lyhyttä tavua. Laskuun sopivat siten ainoastaan tavuyhdistelmät 1, 00, 01 ja 10. Tämän runon edustama metrinen systeemi asettaa tavujen sijoittumiselle säkeeseen kaksi rajoitusta:

(13) Pitkä pääpainollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.

(14) Lyhyt tavu ei saa esiintyä nousussa.

Neljännestä mittasysteemistä valitsen esimerkeiksi neljä Eila Kivikkahon runoa:

(15) En ole enää
sirpaleitten varassa.
Sain ehjän onnen.
Mitä kätken sen maljaan?
— Vanhan ruukun kappaleet.
(Ruukut)

(16) Kesän vihreä
värikynä latvojen
viivat hämmentää.
Meren vakava katse
unohtuu. Vene ei näy.
(Styxin kesä)

(17) Ja laulustakin
kysymys jää, tauko, kuin
pudonnut sulka.
(Ja laulustakin/ kysymys jää)

(18) Reviirilaulun
vastakohta: tajusin:
ei sijaa missään.
(Sallimus)

¹ Luen sanassa *aloen* ensimmäisen tavun pitkäksi; Koskenniemi onkin runon korjatussa versiossa muuttanut sen asuun *aaloen*.

Nämä runot ovat niin lyhyitä, ettei niistä ole kovinkaan helppo tunnistaa säännöllistä metristä pohjakaavaa. Kun kuitenkin samanlaisia runoja on osoitettavissa runsaasti lisää ja kun vielä tunnetaan niiden taustalla oleva malli, tulkinta on yksiselitteinen: (15) ja (16) ovat tankoja, (17) ja (18) haikuja. Kummassakin on vain yksi säkeistö, tankassa se on viisi- ja haikussa kolmi-säkeinen. Ensimmäinen ja kolmas säe ovat molemmissa viisitavuiset, muissa säkeissä tavuja on seitsemän. Mitta säätelee siten säkeen — ja koko runon — tavumäärää mutta ei aseta tavujen laatua koskevia vaatimuksia. Tankan ja haikun metrinen pohjakaava voidaan kuvata seuraavasti (T osoittaa metristä asemaa, johon tulee aina yksi tavu):

(19) T T T T T
 T T T T T T T
 T T T T T
 T T T T T T T
 T T T T T T T

(20) T T T T T
 T T T T T T T
 T T T T T

Tässä systeemissä säe ei muodostu toisiaan seuraavien nousujen ja laskujen jonosta niin kuin kolmessa edellisessä, vaan kaikki metriset asemat ovat samanlaisia. Lotzin typologian mukaan runot (15—18) edustavat yksinker-taista, syllabista mittasysteemiä: mitta säätelee siinä yksinomaan runon ja säkeen tavulukua. Tässä systeemissä säe on siten toisiaan seuraavien identtisten metristen yksikköjen muodostama jono. Kielen tasolla näitä mitan yksikköjä vastaavat tavut: jokainen tavu sopii jokaiseen metriseen asemaan. Kompleksi-sissa mittasysteemeissä metrisen pohjakaavan aukot ovat eriytyneet nousuiksi ja laskuiksi. Tätä eroa vastaa kielessä jokin tavuja koskeva ero: nousuissa ja laskuissa on oltava erilaisia tavuja.

Metristen systeemien riippumattomuus

Tarkastellut neljä mittasysteemiä ovat rinnakkaisia, eri periaatteille poh-jautuvia, mutta siitä huolimatta on nähtävissä runsaasti merkkejä niiden vuorovaikutuksesta. Nimenomaan hallitseva dynaaminen systeemi näyttää taivuttavan muita puoleensa. Otan Eila Kivikkahon runoista aiemmin esittämiäni rinnalle vielä kaksi tankaa ja kaksi haikua:

(21) Sinä — minä — muut . . .
 Aika etsii, siirtelee,
 kuvat koostuvat.
 Kertyy palat elämän.
 Niin myös laatta kuoleman.
 (Puzzle 2)

(22) Rivit, rivien
 välit vaikka lukisin,
 muusta varma en,
 oman ikäväni vain
 määrän selville näin sain.
 (Selvyys)

(23) Karanteenissa
 ettei tyhjiys tarttuisi
 onttoon tähtemme.
 (Persona non grata)

(24) Öljyyn hukkunut.
 Lennon, taivaan tunnukset
 siipipeilissä.
 (Rannalta)

Runojen (21) ja (22) tavarakenne vastaa tankan metristä pohjakaavaa; runot (23) ja (24) ovat haikuja. Ne voidaan kuitenkin tulkita myös dynaamista systeemiä noudattaviksi trokeisiksi runoiksi, metriset pohjakaavat ovat tällöin (25) ja (26):

(25)	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+

(26)	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+

Voisi ajatella, että painollisten ja painottomien tavujen säännöllinen vaihtelu on sattumanvaraista seurausta suomen kielen prosodiikasta eikä johtuisi mittojen (25) ja (26) noudattamisesta. Jotkin runot, varsinkin lyhyet haikut, selittyvät näin, mutta eivät läheskään kaikki. Kivikkahon tankoista huomattava osa on selvää trokeeta, ja monissa — esimerkiksi runossa (22) — esiintyvä riimi osoittaa, etteivät runot ole syllabisen systeemin mukaisia: ne noudattavat dynaamisen mittasysteemin periaatteita.

Kalevalamitan ja dynaamisen systeemin suhde on toisenlainen. Kalevalamitassa on vuosisatojen ajan ollut näkyvissä voimakasta hakeutumista kohti painoon perustuvaa mittasysteemiä; tendenssi esiintyy sekä kansanrunoudessa että kirjallisuudessa. Kyseessä ei kuitenkaan ole ainakaan voittopuolisesti dynaamisen mittasysteemin paine, vaan kielen prosodiikan suora vaikutus. Varsin yleisiä ovat runot, joissa ainoana laajuussääntönä tuntuu olevan vaatimus käyttää pitkää pääpainollista tavua pelkästään nousussa. Lyhyiden pääpainollisten tavujen sijoittuminen on käynyt vapaaksi, joskin myös ne hakeutuvat yhä yleisemmin nousuun. Samalla murrelmasäkeiden osuus on tuntuvasti vähentynyt. Otan esimerkiksi yksitoista säettä Simo Achreniuksen runosta *Cuoleman codosta ja Duomion Tulosta* vuodelta 1766; tavarakenteen merkitsen samoin kuin kalevalamittaista runoa (5) käsitellessäni: 2 = pitkä ja 0 = lyhyt pääpainollinen tavu, 1 = pääpainoton tavu.

(27) Sovita tämä somasti	0	1	1	0	1	0	1	1	1
Itze päälles parahiten,	2	1	2	1	0	1	1	1	1
Ota nyt jo opetusta	0	1	1	1	0	1	1	1	1
Sielu parca sinullengin,	2	1	2	1	0	1	1	1	1
Joca vielä wijsastelet	0	1	2	1	2	1	1	1	1
Tämän mailman majoisa;	0	1	2	1	1	0	1	1	1
Kerran todella tulewi	2	1	0	1	1	0	1	1	1
Tuoni tuimasti tygösi,	2	1	2	1	1	0	1	1	1
Tuolillesi tungeupi,	2	1	1	1	2	1	1	1	1
Saapi sydämes siansa,	2	1	0	1	1	0	1	1	1
Tädyxisä Tempelinsä;	0	1	1	1	2	1	1	1	1

Kalevalamitan laajuussääntöjen perusteella katkelman säkeistä viisi on mitanvastaisia, koska niissä esiintyy nousussa lyhyt pääpainollinen tavu. Runo edustaakin Matti Kuusen (1954, 149) myöhäiskalevalaiseksi kutsumaa mittaa,

jonka voisi jopa lukea omaan mittasysteemiinsä; sen ainoa laajuussääntö on edellä esitetty (6):

(6) Pitkä pääpainollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.

Durationaalisen ja dynaamisen systeemin suhde on tuntuvasti mutkikkaampi. Dynaaminen mittasysteemi ei aseta tavujen pituutta koskevia ehtoja, mutta silti sitä noudattavissa runoissa on aivan tavallista suosia nousuasemissa nimenomaan pitkiä tavuja (ks. esim. Sadeniemi 1949, 151—152, 162). Tendenssi vaihtelee suuresti eri runoilijoilla. Toiset käyttävät nousuissa pitkiä ja lyhyitä pääpainollisia tavuja kutakuinkin samassa suhteessa, kuin niitä tavaataan kielen muistakin teksteistä. Toisilla jakauma taas poikkeaa jyrkästikin tästä, ääritapauksissa runon nousuissa on lyhyitä tavuja tuskin lainkaan, joten mitta on jo varsin lähellä durationaalista. Tämä ei välttämättä ole durationaalisen mittasysteemin vaikutusta; se voidaan myös tulkita luonnolliseksi seuraukseksi dynaamisen systeemin luonteesta. Dynaaminen systeemi ei nimittäin ehkä niinkään puhtaasti perustu painoon vaan yleisemmin prominenssiin: nousuun sijoittuvan tavun on oltava viereisiä tavuja voimakkaampi.¹ Se, että monet runoilijat suosivat nousussa tavuja, jotka ovat sekä painollisia että pitkiä, on tällöin tyylikysymys. Itse mittasysteemin luonne pysyy silti samana.

Vaikka dynaaminen ja durationaalinen systeemi noudattavatkin eri periaatteita, niiden vastakohta ei silti ole kovin jyrkkä. Täsmällisempää onkin puhua dynaamisesta ja durationaalis-dynaamisesta systeemistä, sillä paino on kummassakin kiistatta metrisesti relevantti lingvistinen ominaisuus. Tätä osoittaa jo se, etteivät durationaalisenkaan systeemin mukaisissa runoissa pitkistä tavuista pääpainolliset saa esiintyä laskussa. Tämäkään metrinen systeemi ei siten pohjaudu pelkästään tavun pituuteen.

Dynaaminen vai durationaalinen systeemi?

Joissakin tapauksissa runo täyttää niin pitkälle sekä dynaamisen että durationaalisen mittasysteemin vaatimukset, että on vaikea ratkaista, kumpaa se varsinaisesti noudattaa. Esimerkki tällaisesta on Paavo Cajanderin *Vapautettu kuningatar* vuodelta 1881. Runo käsittää 13 nelirivistä säkeistöä. Siteeraan niistä kaksi ensimmäistä:

- (28) On vuoren huipulla linna, se katsovi laaksohon,
Mut niinkuin hauta jyllhä ja kolkko se on, cloton:
Lukoss' on sen rautaportit, valo ikkunoist' ei näy,
Vaan ääneti niinkuin aaveet sen tornissa vartijat käy.

¹ Ks. Jones 1962, 134—152 sekä Leino 1980.

Välin sentään, yö kun tyyntyy, kun aurinko mailt' on pois,
On niinkuin laulua hellää ja vienoa sieltä sois;
Kuningatar siellä laulaa, niin laaksossa kerrotaan,
Mut ken hän on sekä mistä, ei tiedä ainoakaan.

Metriikka rakentaa kuvauksensa puhutun tai puhutuksi kuvitellun, ei kirjoitetun runon pohjalle. Säettä ei tällöin voida määrittää tyografisten kriteerien nojalla, eikä ole apriorista syytä olettaa, että se aina vastaisi runotekstin riviä. Cajanderin runo onkin luontevinta tulkita niin, että rivin muodostaa kahdesta säkeestä rakentuva säepari. Säeparin metrinen pohjakaava on seuraava:

$$(29) \quad \begin{array}{ccccccccc} - & + & - & + & - & + & - \\ - & + & - & + & - & + & - \end{array}$$

Säeparin molemmat säkeet ovat kolminousuisia; jälkimmäinen niistä päättyykin nousuun, mutta edellisessä viimeistä nousua seuraa vielä ylimääräinen lasku. Riimi sitoo peräkkäiset säeparit kaksittain toisiinsa, neljästä säeparista muodostuvan säkeistön riimikaava on *aabb*. Kuvaan esittämieni säkeistöjen tavarakenteen merkitsemällä numerolla 3 pitkää ja numerolla 2 lyhyttä pääpainollista tavua; numero 1 osoittaa pitkää ja 0 lyhyttä pääpainotonta tavua:

(30)	1	3	1	3	10	3	0	0	3	00	3	0	1
	1	1	1	3	0	3	0	0	3	00	1	20	1
	21	1	1	3	0	3	1	20	3	0	1	1	1
	1	3	00	1	1	3	1	1	3	10	3	01	1
	21	3	1	1	1	3	1	1	3	10	1	1	1
	1	1	1	3	00	3	1	0	3	00	3	0	1
	2	1	01	3	0	3	1	1	3	10	3	0	1
	1	1	1	1	20	3	0	1	3	0	3	00	1

Runo on samaa mittatyyppiä kuin esimerkkinä (2) ollut Siljon *Pakkaspäivä*: nousussa on vain yksi tavu, laskuissa — säkeenloppuista lukuun ottamatta — saa olla vapaasti vaihdellen joko yksi tai kaksi tavua. Tällaisessa mitassa ei aina ole helppo ratkaista, mitkä tavut ovat nousussa, mitkä laskussa. Siitä riippuen, katsotaanko runo dynaamisen vai durationaalisen systeemin mukaiseksi, osoittautuu 15 säettä kaksitulkitaisiksi. Otan näistä esimerkeiksi säkeet (31—34) ja esitän niille sekä durationaalisen (*dur*) että dynaamisen (*dyn*) tulkinnan:

(31)	Näin matkamies tuli kerran	(<i>dur</i>)	1	3	0	1	20	3	1
		(<i>dyn</i>)	1	3	01	2	0	3	1
(32)	ken keihäst' ei terästäis?	(<i>dur</i>)	1	3	1	1	21	1	
		(<i>dyn</i>)	1	3	11	2	1	1	
(33)	kun ryntää nyt uros tuo	(<i>dur</i>)	1	3	1	1	21	1	
		(<i>dyn</i>)	1	3	11	2	1	1	
(34)	Ja kuin rytömetsän kautta	(<i>dur</i>)	0	1	20	3	1	3	0
		(<i>dyn</i>)	01	2	0	3	1	3	0

Runoilijan tarkoittaman rytminkulun paljastamiseksi on välttämättä pystyttävä osoittamaan, kumpaa metristä systeemiä hän on noudattanut: siitä huolimatta, että säkeistä toki valtaosa on yksiselitteisiä ja täyttää kummankin systeemin ehdot, monitulkintaisuuksia on verraten runsaasti.

Toistan edeltä durationaalisen systeemin tavuille asettamat rajoitukset:

- (13) Pitkä pääpainollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.
 (14) Lyhyt tavu ei saa esiintyä nousussa.

Sääntöjen mukaan tyyppiä 0 tai 2 oleva tavu ei sovi nousuun eikä tyyppin 3 tavu laskuun.¹ *Vapautettu kuningatar* seuraakin varsin tarkkaan näitä periaatteita, sillä vain kolme säettä osoittautuu niiden vastaisiksi; kaikissa esiintyy nousussa lyhyt pääpainollinen tavu:

(35) ken enää kylmäks jäis?	1	2	1	3	1	1
(36) Hän koht' ei enää näy.	1	1	1	2	1	1
(37) Jo nyt olet vapaa, äiti!	0	1	21	2	1	3 0

Runossa on tavuja kaikkiaan 804, ja ainoastaan kolme näistä sijoittuu siis sääntöjen (12) ja (13) vastaisesti. Säännöt kuvaavat metrisen pohjakaavan nousujen ja laskujen sekä kielen tavujen välisen vastaavuussuhteen varsin tyydyttävästi, joten runo näyttää vahvasti durationaalisen systeemin mukaiselta.

Jätän dynaamisen mittasysteemin muut rajoitukset sivuun — ne eivät ole tässä olennaisia — ja keskityn ainoastaan seuraavaan:

- (3) Painollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.

Rajoitus (3) ei sellaisenaan päde säkeenalkuiseen laskuun. Kuitenkin myös säkeensisäisessä laskussa esiintyy kaksitoista kertaa lyhyt pääpainollinen tavu; säkeen tavuluku ei suo muuta tulkintamahdollisuutta:

(38) ja kolkko se on, eloton	0	3	00	1	20	1
(39) Ja se soi kuni ukkosen ääni	00	1	20	3	01	3 0
(40) tuli outo nyt käy sydämeen	20	3	01	1	20	1
(41) sen kielistä nyt salamoi	1	3	10	1	20	1
(42) ja miekasta kuu sädehtii	0	3	10	1	21	1
(43) Ja linnasta hän taluttaapi	0	3	10	1	21	1 0
(44) vuosi vuodelta vaan häviää	1	3	10	1	20	1
(45) kivi ei kiven päälle jää	20	1	21	3	0	1
(46) Pian maan tasallen kukistuu se	21	1	21	1	21	1 0
(47) Runoruhtinaskin ihastuin nyt	20	3	01	1	21	1 1
(48) pyhimmät elon tunteet soi	21	1	21	3	1	1

¹ Säkeenalkuisessa laskussa on kerran tyyppin 3 tavu: *Saalistahan linnan herra*. Tällainen käytäntö on yleistä jambisissa ja myös muissa nousevissa mitoissa, joten en lue säettä mitanvastaiseksi (ks. Sadeniemi 1949, 138—144, Leino 1980).

Säkeet (38) ja (39) ovat kiistatta kelvollisia dynaamisenkin systeemin kannalta: niissä nousuun osuva yksitavu (*on, soi*) on selvästi painollinen. Laskuun sijoittuva *kuni* on painoton, ja samaten säkeessä (38) tuntuu sana *eloton* menettävän painonsa samalla tapaa kuin säkeenalkuinen kolmitavu säkeissä (48) ja (49):

(49) Sanotaan: on hänkin ollut 20 1 1 3 1 3 1

Toisin sanoen säkeiden (38) ja (39) perusteella vaikuttaa ilmeiseltä, että lyhyt pääpainollinen tavu saa myös dynaamisessa mittasysteemeissä esiintyä joillakin ehdoin säkeensisäisessäkin laskussa. Tällainen käytäntö ei olekaan vierasta suomenkielisessä runoudessa, esimerkiksi niinkin erilaiset runoilijat kuin Kramsu ja Sarkia noudattavat sitä. Kramsun runoissa se rajoittuu säännön (50) sallimiin tapauksiin:¹

(50) Lyhyt pääpainollinen tavu voi menettää painonsa edessään olevalle pitkälle yksitavuiselle sanalle, jos tätä sanaa edeltää kaksi painotonta tavua tai säkeenrajan aiheuttama tauko ja sitä seuraava painoton tavu.

Jos katsotaan, että myös Cajanderin metriseen kielioppiin kuuluu tällainen sääntö, runon tulkinta käy entistä ongelmallisemmaksi. Säkeet (38—45) täytävät nimittäin tämän säännön soveltamischdot (samoin säkeen (46) kahdesta säkeensisäisestä tyypin 2 tavusta edellinen), joten ne ovat mitanmukaisia myös dynaamisessa systeemeissä. Mitanvastaisiksi osoittautuvia säkeitä on tällöin enää kolme, säkeet (46—48).

Vertailu johtaa siis umpikujan, koska kummankin mittasysteemin säännöt kuvaavat runon metrisen rakenteen yhtä hyvin. Runo näyttää noudattavan yhtä tarkasti sekä dynaamista että durationaalista systeemiä: kolme säettä osoittautuu mitanvastaisiksi, luettiinpa runo kuuluvaksi kumpaankin systeemiin tahansa. Tulos on kuitenkin näennäinen, sillä on esitettävissä argumentteja, jotka puhuvat puhtaasti dynaamista tulkintaa vastaan:

(1) Cajander teki myöhemmin joitakin korjauksia runonsa alkuperäisversioon; tällöin hän mm. muutti säkeen (36) asuun *Ei katso hän taakseenkaan*. Uudessa säkeessä ei nousussa enää ole lyhyttä tavua, joten runon myöhemmän version säkeistä durationaalisen systeemin vastaisia on kaksi, dynaamisen vastaisia edelleen kolme.

(2) Dynaamisen systeemin mukainen tulkinta ei pysty — säkeitä (38—45) lukuun ottamatta — selittämään sitä tosiasiaa, että säkeen sisällä esiintyvää lyhyttä pääpainollista tavua edeltävä tavu on poikkeuksetta pitkä. Durationaalinen tulkinta selittää tämän automaattisesti.

¹ Leino 1980, missä myös perustelut tällaiselle säännölle.

(3) *Vapautetun kuningattaren* laskuista 128 on kaksitavuisia. Durationaalisen tulkinnan mukaan ainoassakaan niistä ei esiinny tavuyhdistelmää 1+1, toisin sanoen ainakin jompikumpi tavuista on aina lyhyt. Runoon pätee siten sama rajoitus, joka todettiin edellä esimerkkinä (10) olleesta Koskenniemen runosta: laskussa saa olla kaksikin tavua, mutta ainakin toisen on oltava lyhyt. Dynaaminen tulkinta ei pysty kuvaamaan mitan ja kielen suhdetta yhtä säännömukaiseksi, sillä neljään säkeeseen syntyy väistämättä kahden pitkän tavun muodostama lasku:

(51) taas hengähtäis yli maan	(dur)	1	3	1	1	20	1
	(dyn)	1	3	11	2	0	1
(52) taas poskilles puna saa	(dur)	1	3	1	1	20	1
	(dyn)	1	3	11	2	0	1
(53) ken keihäst' ei terästäis?	(dur)	1	3	1	1	21	1
	(dyn)	1	3	11	2	1	1
(54) kun ryntää nyt uros tuo	(dur)	1	3	1	1	21	1
	(dyn)	1	3	11	2	1	1

Viidessä muussa säkeessä esiintyisi myös kahden pitkän tavun lasku, mutta ne voidaan selvittää säännöllä (50); tällöin joudutaan kuitenkin tätä durationaaliselta haiskahtavaa sääntöä soveltamaan yhdeksän säkeen asemesta jo neljääntoista. Käytännössä ollaan dynaamisenkin tulkinnan mukaan varsin lähellä durationaalista systeemiä, sillä lyhyt pääpainollinen tavu esiintyisi enää vain yhdessätoista nousussa (pitkä pääpainollinen tavu esiintyy nousussa 185 kertaa). Dynaaminen tulkinta osoittautuu näin selvästi durationaalista heikommaksi.

Tämänkaltaiset kuvausongelmat koskevat harvoin yksityisiä runoja, pikeminkin on kysymys runoilijan koko tuotantoa tai sen tiettyä osaa koskevista metristä periaatteista. Näin tässäkin tapauksessa. Cajander noudattaa trokeissa ja jambisissa runoissaan epäilyksittä dynaamista systeemiä; tosin hän pyrkii tällöinkin suosimaan nousussa pitkiä tavuja, mutta myös lyhyt tavu esiintyy siinä varsin usein. Niissä mitoissa, joiden laskuissa saa olla kaksikin tavua, metrinen systeemi vaikuttaa kuitenkin durationaaliselta: lyhyen tavun tapaa noususta vain satunnaisesti. Otan Cajanderin jambista esimerkiksi vuonna 1882 julkaistun *Runonlaulajan*. Sen metrinen pohjakaava ja säkeistö-rakenne on täsmälleen sama kuin *Vapautetun kuningattaren*, myös pituus on sama, kolmetoista säkeistöä. Esitän niistä ensimmäisen:

- (55) Isossa hovilinnass' on pidot uljahat,
Kruunuista kirkkahista heloittaa valkeat,
Hopeat siellä hohtaa ja kullat välkähtää,
Ja sävelsoitot vienot iloiten helkähtää.

Tässä runossa pitkä pääpainollinen tavu esiintyy nousussa 164 kertaa ja

lyhyt 31 kertaa, *Vapautelussa kuningattaessa* vastaavat luvut olivat durationaalisen tulkinnan mukaan 185 ja 3 (dynaamisenkin mukaan 185 ja 11). Suhdelukujen ero on niin suuri, ettei runoja ole helppo pitää samaa mittasysteemiä edustavina. Cajanderilla metriset systeemit näyttäisivät siten olevan täydennysjakaumassa: dynaamista systeemiä noudattavat jambiset ja trokeiset mitat, durationaalista mitat, joiden laskuissa saa o'la enemmän kuin yksi tavu. Tällainen tilanne voi olla teoreettisesti mahdollinen, mutta outo se epäilemättä on. Selityksen tiellä ovat lisäksi *Vapautetun kuningattaren* säkeet (35—37), joissa lyhyt pääpainollinen tavu esiintyy nousussa. Otan lisääineistoksi vielä Cajanderin *Lotta Svärd* -käännöksen; esitän siitä alkusäkeistön ja sen tavarakenteen:

(56) Yhä vieläkin Lotta Svärdistä	20	3	01	3	0	3	1	0
puhe syntyvi toisinaan,	20	3	00	3	0	1		
kun iltavalkean ääressä	1	3	0	3	01	3	1	0
sotakumppani kohdataan.	20	3	00	3	0	1		

Näyte osoittaa, että runon laskuissa saa vapaasti vaihdellen esiintyä yksi tai kaksi tavua; mittatyyppi on siten toinen mutta metrinen pohjakaava täsmälleen sama kuin esimerkkinä (1) olleessa Viljasen jambirunossa *Pienet linnut*:

(57)	—	+	—	+	—	+	—	+
	—	+	—	+	—	+		
	—	+	—	+	—	+	—	+
	—	+	—	+	—	+		

Runossa on säkeitä 176; durationaalisenkin tulkinnan mukaan niistä neljässä sattuu nousuun lyhyt pääpainollinen tavu:

(58) Näet, helmi hän oli se eukkonen	21	3	01	2	00	3	0	1
(59) Ja oliko nuori ja kauniskaan?	0	2	00	3	00	3	1	1
(60) »Ei hätää!» huusi hän, »viinaa hoi!	1	2	1	3	01	3	1	1
(61) Niin, helmi hän oli se eukkonen	1	3	01	2	00	3	0	1

Lotta Svärd noudattaa selvästi samoja metrisiä periaatteita kuin *Vapautettu kuningatar*. Siinä on 20 säettä, joissa lyhyt pääpainollinen tavu esiintyy kiistatta säkeensisäisessä laskussa; jos runo tulkitaan durationaalisen systeemin mukaiseksi, tällaisten säkeiden määrä nousee 40:een. Durationaalisen tulkinnan esteenä ovat kuitenkin säkeet (58—61), joissa lyhyt tavu esiintyy nousussa. Metrinen kuvaus voi selvittää tällaiset poikkeamat kahdella tavalla. Ensinnäkin ne voidaan yksinkertaisesti katsoa mitanvastaisiksi: Cajander on käyttänyt muutaman kerran runossaan sellaista säettä, joka ei täytä hänen noudattamiensa metristen periaatteiden vaatimuksia. Selitys on erittäin huono, sillä kahden tarkastellun runon yhteensä 280 säkeestä on löytynyt seitsemän sellaista, jotka leimautuisivat mitanvastaisiksi siitä syystä, että niissä esiintyy nousussa lyhyt pääpainollinen tavu. Toinen vaihtoehto on liittää Cajanderin

noudattamiin metrisiin sääntöihin (62—64) sellainen lievennys, joka mahdollistaa kyseisten säkeiden kuvaamisen mitanmukaisiksi.

- (62) Pitkä pääpainollinen tavu ei saa esiintyä laskussa.
 (63) Lyhyt tavu ei saa esiintyä nousussa.
 (64) Laskussa ei saa olla kahta pitkää tavua.

Säännöt kuvaavat ne periaatteet, joita esimerkiksi Manninen ja Koskeniemi ovat seuranneet heksa- ja pentametrissä runoissaan (ks. Sadeniemi 1949, 169—175). Kuten on havaittu, ne eivät kuitenkaan päde sellaisinaan tarkasteltavina oleviin Cajanderin runoihin; säkeet (35—37) ja (58—61) edellyttävät sääntöön (63) seuraavan lievennyksen:

- (65) Lyhyt painollinen tavu voi esiintyä nousussa.

Ei ole harvinaista, että runoilijan noudattamien metrinen periaatteiden kuvauksessa joudutaan turvautumaan tämänkaltaisiin pääsääntöjä koskeviin lievennyksiin. Ne näyttävät tilapäisratkaisuilta mutta kuvaavat erittäin hyvin tosiasiallista käytäntöä: lievennykset osoittavat toissijaisen vaihtoehdon, johon runoilija on voinut turvautua silloin, kun pääsäännön mukaista vaihtoehtoa ei ole ollut tarjona. Lievennykset ovat yleensä runoilijakohtaisia, joskin vaihtuu siltä, että eri runoilijoiden hyväksymät lievennykset ovat suurelta osin samoja: niiden on pohjauduttava kielen tarjoamiin mahdollisuuksiin.¹

Olen puuttunut melko yksityiskohtaisesti runojen (28) ja (56) metriseen kuvaukseen. Tähän on oikeastaan kolmekin syytä. Ensinnäkin uskon käsittelyn osoittaneen, ettei eri mittasysteemien vastakohta ole niin jyrkkä, kuin voisi kuvitella: dynaamista systeemiä noudattavissa runoissa on aivan yleisesti pidetty silmällä myös tavun pituutta, ja durationaalinen systeemi ottaa varsin pitkälle huomioon myös tavujen painosuhteet. Toiseksi esimerkiksi käy ilmi ainakin implisiittisesti, että eri runoilijoiden noudattamissa metrisissä periaatteissa esiintyy idiolektisia eroja samassakin mittasysteemissä. Vasta kun ne on selvitetty, voidaan luotettavasti tarkastella yksityisten runojen metrisiä ja rytmisiä ominaispiirteitä. Kolmanneksi olen halunnut edes ohimennen sivuta metrinen kuvauksen ehkä hankalinta ongelmaa: sen täsmällisyyden ja kattavuuden suhdetta. Säännöt (62—64) ovat yhdessä verraten ahtaat, mutta ne eivät kata koko aineistoa, sillä kuusitoista säettä jää niiden ulkopuolelle.²

¹ Ks. Leino 1980.

² Kahdeksassa säkeessä — mm. esimerkissä (56) ensimmäisessä ja kolmannessa — säkeen viimeiseen nousuun osuu lyhyt pääpainoton tavu; sääntö (65) voidaan ulottaa koskemaan myös nämä tapaukset. Kuudentenatoista jää sääntöjen ulkopuolelle *Lotta Svärdin säe mut en häntä voi unhottaa*, jonka ensimmäisessä laskussa esiintyy sääntöön (64) vastaisesti kaksi pitkää tavua. Tämäkin säe on mahdollista tulkita mitan-

Kun kuvaukseen liitetään lievennys (65), säännöt väljenevät eivätkä kuvaa enää yhtä täsmällisesti mitan ja kielen yksikköjen välistä vastaavuussuhdetta. Niiden kattavuus on tällöin kuitenkin parempi, sillä ulkopuolelle jää enää vain yksi säe koko 280 säkeen korpuksesta. Metrisen teorian tulisi tarjota keinot sen arvioimiseksi, kumpi kuvaustapa on asetettava etusijalle.

Mittatyypit

Runomitan nousussa esiintyy aina vain yksi tavu.¹ Laskussa tavuluku sen sijaan voi vaihdella, niin kuin esimerkkirunoistakin on näkynyt. Tämä vaihtelu on varsin olennainen tekijä runon rytminkulun kannalta, joten sen voi perustellusti ottaa lähtökohdaksi runomittojen tyyppittelylle. Laskun tavuluku on joko kiinteä tai vaihtuva. Kutsun edellistä tyyppiä olevia mittoja kiintolaskuisiksi: niissä mitta määrää, montako tavua missäkin laskussa saa olla, vapaata vaihtelua ei ole. Jälkimmäistä tyyppiä olevissa mitoissa — nimitän niitä vaihtolaskuisiksi — laskun tavumäärä saa varioida tietyissä rajoissa. Näiden kahden pääryhmän sisällä mitat jakautuvat alatyypeiksi sen mukaan, mikä on laskun täsmällinen tavuluku. Kolmas erottava tekijä on laskujen keskinäinen samanlaisuus tai erilaisuus. Yleensä kaikki säkeensisäiset laskut noudattavat samoja rajoituksia, mutta poikkeuksellisia eivät myöskään ole mitat, jotka sallivat tietyissä laskuissa yhden tavun, toisissa esimerkiksi kaksi. Aloitan tarkastelun kiintolaskuisista mitoista.

A1: laskussa yksi tavu

Tämä mittatyyppi on kiintolaskuisista ehdottomasti yleisin. Kyseeseen tulevat jambiset ja trokeiset mitat: niiden kussakin laskussa on yksi ja vain yksi tavu. Näyte (1) oli esimerkki jambisesta runosta. Otan sen rinnalle myös trokeista mittaa noudattavan runon (66). Tästä eteenpäin osoitan merkillä + nousussa olevaa ja merkillä o laskussa olevaa tavua.

(66) Passaa siinä miehen kelliskellä,	+ o + o + o + o + o + o
luojan viisautta ihmetellä.	+ o + o + o + o + o + o
Hiirenkorvalla jo ovat puut.	+ o + o + o + o + o + o
Aurinkoinen kaivonvintin nenään	+ o + o + o + o + o + o
laskeutuupi paistain kesäisenään	+ o + o + o + o + o + o
jotta hautuu ihmislapsen luut.	+ o + o + o + o + o + o
(Hellaakoski, Jahvetin rakastuminen) ²	

mukaiseksi liittämällä kuvaukseen sääntö, joka sallii tavunrajan siirtymisen silloin, kun *mut* joutuu vokaalialkuisen sanan eteen: *mut-en*. Mallina oletetulle »legatosiirtymälle» (Itkonen 1972, 137) voisi olla esimerkiksi *nyt*-sanän käyttäytyminen.

¹ Toisella kannalla on Sadeniemi (1949, 165—166).

² Siteeraan tästä kuten useimmista muistakin esimerkkirunoista vain ensimmäisen säkeistön.

A2: laskussa kaksi tavua

Tähän erittäin harvoin käytettyyn mittatyyppiin kuuluvat anapestiset ja daktyyliset mitat: laskussa on oltava kaksi tavua. Poikkeuksena on kuitenkin säkeenloppuinen lasku, joka suomenkielisessä runoudessa on yleensäkin yksitavuinen.¹ Esimerkkirunoni ovat 1800-luvulta:

(67)	Minä etsin ja etsin jo kauvan —	oo + oo + oo + o
	Ilon polvuilta poiketen pois —	oo + oo + oo +
	Sitä lähdettä, jostapa rauhan	oo + oo + oo + o
	Sydän-parkani siemata vois.	oo + oo + oo +
	(Oksanen, Epäilijä)	
(68)	Kultani, oi jos mä kiidellä voisin	+ oo + oo + oo + o
	Ilmojen halki, kuin pilvinen tuo!	+ oo + oo + oo +
	Kohta ma matkani kulkevan soisin	+ oo + oo + oo + o
	Ruusujen haltijan, koittaren luo.	+ oo + oo + oo +
	(von Schrowe, Turha ois matkani)	

Tähän tyyppiin voidaan kenties lukea myös ne anapestiset mitat, joiden ensimmäisessä laskussa on vain yksi tavu; otan tällaisista esimerkiksi Kaarlo Kramsun *Juomalaulun* alkusäkeistön:

(69)	Pois huolemme kaikki jo poistukohon:	o + oo + oo + oo +
	Vaan riemua varten tää maailma on.	o + oo + oo + oo +
	Niin paljo, niin paljo on riemuja maan;	o + oo + oo + oo +
	Ken hullu siis huolista huolisikaan?	o + oo + oo + oo +

Suomenkielisessä runoudessa esiintyy erittäin vähän sellaisia mittoja, jotka vaativat säkeenalkuiseen laskuun kaksi tavua. Ilmeinen syy tähän on se, että tällainen runo hahmottuu helposti mitaltaan laskevaksi, sillä säkeenalkuinen tavu voidaan tajuta painolliseksi. Esimerkiksi runo (67) on melko luontevasti luettavissa mitaltaan laskevana trokeis-daktyylisenä; tosin tarkkaavainen lukija huomaa pian, ettei runon 28 säkeestä ainoakaan ala pitkällä pääpainollisella tavulla. Tämä osoittaa epäilyksittä mitan nousevaksi. Perussyynä anarkruusin tavuluvun poikkeavuuteen ovat siis nähtävästi pikemminkin kielestä kuin itse mitasta johtuvat rajoitukset. Sen yksi- tai kaksitavuisuus ei ehkä ole niin ratkaiseva ero, että mitat olisi luettava eri tyypeihin kuuluviksi. Katsonkin, että runojen (67) ja (69) mitta on samaa A2-tyyppiä; nämä mittatyyppin variantit eroavat ainoastaan siinä suhteessa, että toisessa myös anarkruusi on kaksitavuinen, toisessa yksitavuinen. Vaihtoehtoinen tulkinta olisi lukea (69) jäljempänä esiin tulevaan mittatyyppiin B.

A3: laskussa kolme tavua

Myös tätä mittatyyppiä on käytetty suomenkielisessä runoudessa hyvin

¹ Ilmiön syistä ks. Leino 1980.

vähän. Se on puhdasta peonia: nousujen välissä on aina kolme tavua. Otan näytteeksi neljä ensimmäistä säkeistöä Yrjö Jylhän 11-säkeistöisestä runosta *Huilu ja sotatorvi*:

(70) Minne, poju, piiperrät noin simapilli suulla?
Soittosi ei kauas soi, mut lysti sit' on kuulla.

— Kuljen mihin mieli vie ja soitan kyläteillä,
kaikki aion hurmata ma huilun säveleillä. —

Poika parka, huilut muut on vaienneet jo aikaa,
turman enteін sotatorvet yli maan nyt raikaa.

— Huiluni on vanha, vaikka soittaja on nuori,
kaikuu sävel vienokin, kun vastassa on vuori. —

Runomitan ja sen kielellisen toteutuksen suhdetta osoittamaan voidaan esittää kaksi vaihtoehtoista tavorakenteen kuvausmallia; edellinen kuvaa mitan puhtaasti trokeisena, jälkimmäinen peonisena:

(71) + o + o + o + o + o + o + o + o + o
+ o + o + o + o + o + o + o + o + o

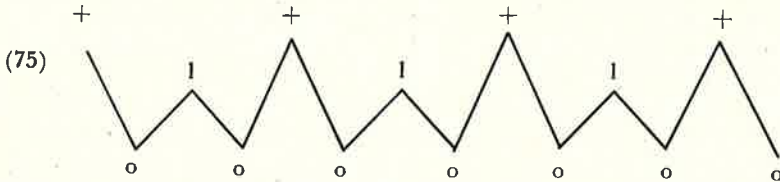
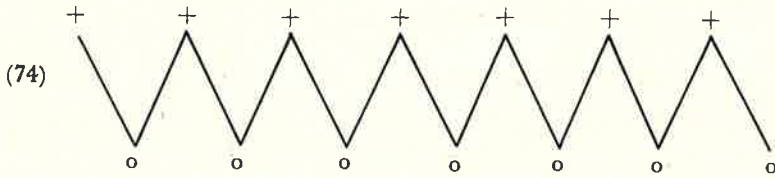
(72) + ooo + ooo + ooo + o
+ ooo + ooo + ooo + o

Kuvaus (72) vaikuttaa epätydyttävältä sikäli, että siinä säkeensisäisissä laskuissa esiintyy keskimmäisenä säännöllisesti tavu, joka tuntuu ympäristöönsä verrattuna painolliselta. Vaihtoehto (71) on korrekti: jokaisessa nousussa on tavu, joka voidaan osoittaa prominentiksi, ja laskussa tavu, joka selvästi on epäprominentti. Tämän tulkinnan mukaan mitta olisi siis tyyppiä A1. Kuvaus ei kuitenkaan ole riittävän tarkka, sillä se jättää huomiotta runon tavorakenteesta paljastuvan olennaisen säännönmukaisuuden. Sen osoittamiseksi esitän vielä kolmannenkin tavorakenteen kuvausmallin ja merkitsen siinä laskussa olevista tavuista keskimmäistä omalla symbolillaan 1:

(73) + o 1 o + o 1 o + o 1 o + o
+ o 1 o + o 1 o + o 1 o + o

Tässä kuvauksessa + osoittaa siis nousu- ja o laskutavua. Laskun keskimmäisen tavun merkinä on 1; voisi katsoa, että tämä tavu täyttää oman metrisen asemansa, joka voimakkuudeltaan sijoittuu nousun ja laskun väliin. Toisin sanoen tässä mittatyyppissä olisi kahdenlaisia nousuja, vahvoja ja heikkoja, ja nämä vuorottelisivat säkeessä säännöllisesti. Metrysten asemien välillä vallitsee tällaisen kuvaustavan mukaan tavanomaisen nousun ja laskun vastakohtaan lisäksi myös vahvan ja heikon nousun välinen oppositio.

Trokeinen (71) ja peoninen (73) rytminkulku voidaan karkeistaen esittää kaavioina (74) ja (75):

Puhtaasti peonisessa mitassa nousujen välissä esiintyy säännöllinen sivunousu; näiden eriarvoisuus näkyy runon tavarakenteesta. Niin kuin kuvaus (73) osoittaa, runon jokaisessa säkeessä on neljä päänousua; koko runon 22 säkeessä niitä on yhtensä 88. Yhtä lukuun ottamatta näistä nousuista jokaisessa on pääpainollinen tavu.¹ Sivunousuja on kussakin säkeessä kolme ja siten koko runossa 66; näistä vain 32:ssa esiintyy pääpainollinen tavu. Pää- ja sivunousun ero on tässä suhteessa aivan liian suuri ollakseen satunnainen. Trokeinen kuvaus (71) ei pysty selittämään sitä, peoninen (72) tai (73) pystyy.

Esimerkkirunon (70) edustamaa puhtaasti peonista mittaa voisi jopa pitää omana metrisenä systeeminään. Tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä, vaan mitta voidaan lukea dynaamista systeemiä noudattavaan mittatyyppiin A3. Sen säkeensisäisissä laskuissa esiintyy säännöllisesti kolme tavua; näistä keskimäinen on suomen kielen rakenteen perusteella automaattisesti prominentti, ja kyseinen asema saa siten sivunousun luonteen.

B: säkeen laskujen tavuluku vaihtelee

Tähän tyyppiin luen vain sellaiset runomitat, joissa kunkin laskun tavuluku on kiinteä mutta vaihtelee säkeen eri asemilla. Jätän huomiotta säkeenalkuisen ja säkeenloppuisen laskun, sillä niille on muutenkin luonteenomaista voimakas taipumus yksitavuisuuteen. Aineistossani on esimerkkejä etupäässä vain sellaisista runoista, joiden säkeissä tietty lasku tai tietyt laskut ovat yksitavuisia, toiset kaksitavuisia. Muutama näyte:

(76) Poku, kaunis Karjalan orhi,	oo + o + oo + o
Isän armaan ylpeys aikoinaan,	oo + o + oo + o +
Jalo, kirkassilmä ja tyyni,	oo + o + oo + o

¹ Tämä poikkeus on ensimmäinen nousu säkeessä *Niin hän lähti huoleti ja täynnä nuorta uhmaa.*

Oli parhain juoksija Suomenmaan.
(Jännes, Poku)	oo + o + oo + o +
(77) Kun myrsky mylvii ja laine laulaa
Ja vasten louhia loiskuaa,
Kun honka huojuu ja näre notkuu
Ja vahto pärskyen roiskuaa,
(K. Leino, Myrskylintu)	o + o + oo + o + o
o + o + oo + o +
o + o + oo + o + o
o + o + oo + o +
(78) Oi, sä kaukainen korpiseutu,
oi, sä hiljainen erämaa,
sinun tummihin turvihisi
minun sieluni kaihoaa.
(Härkönen, Unelma)	+ o + oo + o + o
+ o + oo + o +
+ o + oo + o + o
+ o + oo + o +

Näistä (77) ja (78) edustavat tämän mittatyyppin yleisintä varianttia: keskimäinen lasku poikkeaa muista. Runo (76) on sikäli harvinainen, että sen ensimmäisessä laskussa esiintyy säännöllisesti kaksi tavua.¹ Säkeenalkuisen laskun kaksitavuisuus selittynee ainakin osittain siitä, että runo seuraa samantaisia vahvasti durationaalisvoittoisia periaatteita kuin edellä tarkasteltu Cajanderin *Vapautettu kuningatar*.² Kovin runsaasti ei esimerkkien (76—78) kaltaisia mittoja ole meikäläisessä runoudessa käytetty; yleisimmin niitä tapaa viime vuosisadan lopun ja tämän vuosisadan alun runoista. Ne ovat tavallaan ensimmäinen askel siirryttäessä jambista ja trokeesta vapaampiin, suurempaa rytmistä vaihtelua tarjoaviin mittoihin.

Esimerkkirunoissa (76—78) laskun tavuluku vaihtelee runon kaikissa säkeissä samalla tavalla: tietyt laskut ovat yksitavuisia, toiset kaksitavuisia. Joissakin tapauksissa on laskuaseman tavuluvun kuvaamiseksi viitattava säkeen asemesta säepariin tai koko säkeistöön, sillä poikkeava tavuluku esiintyy vain tiettyjen säkeiden tietyissä laskuissa.

(79) Mä lauloin kerran laulusen,
Ei suuri ollut arvo sen;
- Mut sydämestäni laulu kulki,
Sisimmät tunteeni saattain julki.
(Kramsu, Vanha lauluni)	o + o + o + o +
o + o + o + o +
o + o + oo + o + o
o + o + oo + o + o
(80) Mull' oli pullo
Kaunis kun kulta,
Kirkas kun tähti ja täysi kun kuu,
Surma sen sullo'
Murskaksi multa,
Nyt vesi silmissä, irvissä suu.
(J. F. Granlund, Punssi-pullon kuolemasta)	

¹ Runossa on 48 säettä, ja niistä ainoastaan yksi poikkeaa tavurakenteeltaan muista: *Tai huolet mieltä kun painoi*. Säkeen ensimmäinen lasku on yksitavuinen, mutta tämäkin poikkeama on kenties katsottava ortografiseksi: tarkoitettu muoto olisi tuon ajan kirjakielessä käypä *tahi* pro *tai*.

² Myös runon (78) alkusäkeistön voi hahmottaa mitaltaan nousevaksi; säkeenalkuisessa laskussa olisi näin kaksi tavua. Myöhemmät säkeistöt osoittavat, ettei tällainen tulkinta runon mitasta ole mahdollinen.

Kolmisäkeistöinen runo (79) on muuten jambia, mutta jokaisen säkeistön kahdessa viimeisessä säkeessä keskimäinen lasku on kaksitavuinen. Se on tavallaan kahden mittatyyppin yhdistelmä: säkeistön ensimmäiset säkeet ovat tyyppiä A1, jälkimmäiset tyyppiä B. Runossa (80) on neljä pareittain yhteen liittyvää säkeistöä. Runo on muuten daktyylinen, mutta kunkin säkeistön ensimmäisessä ja kolmannessa säkeessä keskimäinen lasku on yksitavuinen. Tällainen tulkinta on kuitenkin mahdollinen vain silloin, kun säkeistö katsotaan nelisäkeiseksi; toisin sanoen tekstin kolmas ja kuudes rivi muodostavat kumpikin yksin, mutta kaksi ensimmäistä riviä sekä neljäs ja viides vasta yhdessä säkeen. Säkeistön (80) tavarakenne on näin kuvattuna:

(81) + oo + o + oo + o
 + oo + oo + oo +
 + oo + o + oo + o
 + oo + oo + oo +

Otan Granlundin runon rinnalle Yrjö Jylhän *Kellot*, joka on rakenteeltaan hyvin samankaltainen:

(82) Kellot, jotka rauhaa nyt julistatte tornista + ooo + oo + ooo + oo
 kaus yli kattojen ja hankiaavain taa, + ooo + ooo + ooo +
 miehet teitä kuulevat, tulleet tulihornista, + ooo + oo + ooo + oo
 hämmästyen kuulevat he joulun sanomaa. + ooo + ooo + ooo +

Jylhän runossa on kahdeksan säkeistöä, ja jokaisen tavarakenne on identtinen: säkeen lopussa olevassa ja samoin ensimmäisen ja kolmannen säkeen keskimäisessä laskussa on aina kaksi tavua, muissa laskuissa kolme. Runon mitta on muuten täsmälleen sama kuin Granlundin runossa, mutta sen jokaiseen laskuun tulee yksi tavu enemmän. Ensimmäisen ja kolmannen säkeen keskelle tuntuu syntyvän tauko, joka tavallaan täyttää »puuttuvan» tavun paikan. Tältä kannalta (80) ja (82) ovat varsin erilaisia esimerkkejä tavuluvultaan poikkeavan laskuaseman käytöstä kuin (79).

Aivan eri periaatteille rakentuu säännönmukaisuus Rafael Engelbergin runossa *Lanka langalta karttuu kangas*. Siinä säeparin ensimmäisen säkeen toinen lasku ja toisen säkeen ensimmäinen lasku ovat kaksitavuiset, muissa laskuissa tavuja on vain yksi. Runossa on viisi säkeistöä, jokaisen tavarakenne on täsmälleen sama:

(83) Toinen toisensa jälkeen vuodet + o + oo + o + o
 vaipuvat menneisyyteen; + oo + o + o
 lanka langalta karttuu kangas + o + oo + o + o
 piukkaissa pirran vilkkaan. + oo + o + o

Toinen Engelbergin runo, *Aukeni silmämme aikahan synkkään*, voitaisiin katsoa A2- ja B-tyypin yhdistelmäksi. Siinä säeparin ensimmäisen säkeen laskut ovat — säkeenloppuista lukuun ottamatta — kaksitavuisia, mutta jälkimmäisen

säkeen laskuista kaksitavuinen on ainoastaan ensimmäinen. Tämänkin runon viisi säkeistöä ovat tavarakenteeltaan identtiset:

(84) Aukeni silmämme aikahan synkkään,	+ oo + oo + oo + o
synnyimme, koidot, sirpalleille.	+ oo + o + o + o
Valkeuden, leppeyden aurinko armas	+ oo + oo + oo + o
paistanut eipä liioin meille.	+ oo + o + o + o

Vielä mutkikkaampi on tavarakenteeltaan Yrjö Jylhän runo *Soturin tervehdys Suomen lipulle*:

(85) Hulmahda tuuleen, siniristi Suomen,	+ oo + o + ooo + o
liehu liki taivasta, nouse päivää päin!	+ ooo + oo + ooo +
Kirkkaampi eilistä kansamme on huomen,	+ oo + oo + oo + o
voitosta voittoon kun johdat meitä näin.	+ oo + oo + oo +
Iltaan asti aamunkoista	+ o + o + o + o
ylhäisenä meille loista,	+ o + o + o + o
kilpenäs kun seisomme tyynnä vierekkäin.	+ ooo + oo + ooo +

Tavarakenne toistuu täsmälleen samana runon neljässä säkeistössä. Mittaa voidaan pitää A1- ja B-tyypin yhdistelmänä: säkeistön kaksi muita lyhyempää säettä ovat trokeeta, pitkissä säkeissä tavuluku vaihtelee laskuasemittain.¹ Mittatyyppin määrittäminen on tällaisissa sinänsä harvoin esiintyvissä tapauksissa jossain määrin ehdonvallan asia. Ratkaisevaa on, minkäsuuruisen metrisen yksikön perusteella mitat luokitetaan. Luontevin yksikkö on ilmeisesti säe tai — niissä mitoissa, joissa säkeet ryhmittyvät kaksittain yhteen — säepari. Jos ensisijaiseksi luokitusperusteeksi otetaan säepari, runojen (80—84) mitta edustaa B-tyyppiä. Sen sijaan runoissa (79) ja (85) mitta osoittautuu A1- ja B-tyypin yhdistelmäksi.²

Muut mittatyyppit ovat ainakin osaksi vaihtolaskuisia, sillä kaikkien laskujen tavuluku ei ole niissä kiinteä, vaan se voi varioida tietyissä rajoissa. Luen tyyppiin C ne mitat, joissa säkeen laskut ovat keskenään samanlaiset ja joissa niiden

¹ Tässä ei ole tarpeen pohtia pitemmälti sitä, olisiko runo luontevampi kuvata niin, että pitkissä säkeissä kuvauksen (85) mukaan esiintyvä peoni tulkittaisiin trokeeksi. Toisen ja seitsemännen säkeen ensimmäinen lasku on perusteltua katsoa kolmitavuisiksi, siksi heikko näistä tavuista keskimmainen on kaikissa säkeissä; sitä paitsi muiden pitkien säkeiden vastaavassa asemassa esiintyy sen rinnalla daktyyli, ja pitkät säkeet voidaan lisäksi tällöin kuvata samanrakenteisiksi, nelinousuisiksi. Viimeisen nousun edellä pitkissä säkeissä oleva kolmitavuinen lasku on sen sijaan hyvinkin mahdollista tulkita toisin: keskimmainen tavu on nousussa, joten säkeen loppuosa olisi näin trokeinen.

² Mittatyyppi voi vaihtua myös säeparia suuremmissa yksiköissä. Esimerkki säännöllisestä vaihtelusta on Hellaakosken *Vialonten valssi*: sen nelisäkeisistä säkeistöistä joka toisen mitta edustaa jambis-anapestista tyyppiä C1 ja joka toisen trokeista tyyppiä A1. Epäsäännöllisestä mittatyyppin vaihdoksesta sopii esimerkiksi Sarkian *Runo rumuudesta*, jonka toisessa jaksossa säännöllisen mittatyyppin A1 jambin keskellä on pitkäkö mitta-tyyppiä C1 noudattava säeono. Tällaisissa tapauksissa olisi kenties täsmällisempää puhua mitanvaihdoksesta; siihen voi liittyä mittatyyppinkin muutos, mutta välttämättömä tämä ei ole: yhtä hyvin esimerkiksi trokee voi vaihtua jambiksi tai kolminousuinen jambi nelinousuiseksi.

tavuluvussa säkeenloppuista laskua lukuun ottamatta esiintyy yhden tavun suuruista vaihtelua.

C1: laskussa yksi tai kaksi tavua

Tämä on suomenkielisen runouden yleisin mittatyyppi; vuosisadan alkupuolella se on tunkeutunut ohi siihen mennessä hallinneen jambisen ja trokeisen A1-tyypin. Esimerkiksi C1-tyypistä sopii edellä käsitelty laskevaa trokeisdaktyylista mittaa noudattava runo (2), Siljon *Pakkaspäivä*. Otan toiseksi näytteeksi Uuno Kailaan mitaltaan jambis-änapestisen *Viulun*; siteeraan sen kokonaan osoittaakseni tavuluvun vaihtelun eri laskuasemissa:

(86) Koko pitkän päivän istui	oo + o + o + o
hän nurkassa yksinään.	o + oo + o +
Oli hänellä ruohonkorsi	oo + oo + o + o
ja varpu käsissään.	o + o + o +
Ja se kuiva ruohonkorsi	oo + o + o + o
oli hänelle viulun jous:	oo + oo + o +
koko päivän se ylitse viulun	oo + oo + oo + o
— sen varvun — sous ja sous.	o + o + o +
Mitä soitti se koivunvarpu,	oo + oo + o + o
Isä Jumala yksin ties:	oo + oo + o +
oli viulu se hullunviulu,	oo + oo + o + o
ja se mies oli autuas mies.	oo + oo + oo +

Tässä mittatyypissä säkeenloppuinen lasku on yleensä yksitavuinen, mutta muissa laskuissa saa olla vaihtoehtoisesti joko yksi tai kaksi tavua. Tavuluvun vaihtelulla on tietenkin merkittävä vaikutus runon rytminkulkuun, ja tämä mittatyyppi antaakin sen vuoksi enemmän rytmisiä variaatiomahdollisuuksia kuin puhdas jambi tai trokee.

C2: laskussa kaksi tai kolme tavua

Huomattavasti edellistä harvemmin esiintyvä on mittatyyppi, jossa laskun tavulukku voi vaihdella kahdesta kolmeen. Säkeen alussa ja lopussa kolmen tavun lasku ei ole mahdollinen; näissä asemissa vaihtelu rajoittuu yhden ja kahden tavun välille, ja nimenomaan säkeenloppuinen lasku on useissa mitoissa aina yksitavuinen. Otan näytteeksi laskevasta C2-tyypin mitasta kuusi ensimmäistä säkeistöä Otto Mannisen runosta *Nokipojat*:

(87) Noki meill' on nurmea, ruostekatot ruohoa,	+ ooo + oo + ooo + oo
saamme iän nuoren savupiippua ruohoa,	+ ooo + ooo + oo + oo
harjalta harjalle vaappuen, viippuen,	+ oo + oo + oo + oo
henki joka hetki hiuskarvasta riippuen.	+ ooo + oo + oo + oo
Tiemme on saattama tuulten ja sauhuin.	+ oo + oo + oo + o

Astujaat maassa ne katselevat kauhuin.	+ oo + oo + ooo + o
Päättä pois kääntävät, jouduttavat jalkaa: entä jos sieltä paha alamäki alkaa!	+ oo + oo + ooo + o + oo + ooo + ooo + o
Tyyntyvät vasta ohi ensi nurkan ehtien: hempomi se hermoille palstoilta lehtien!	+ oo + ooo + ooo + oo + ooo + oo + oo + oo
Säälivät siellä monet kelpo sielut kiltit: »Voi, te elon lapsipuolet, nuoret nokipiltit!»	+ oo + ooo + ooo + o + ooo + ooo + ooo + o

Runossa on 35 säkeistöä; ne ovat rakenteeltaan kaikki samanlaisia, isometrisiä, mikäli niiden metriseksi pohjakaavaksi postuloidaan (88):

$$(88) \begin{array}{cccccccc} + & - & + & - & + & - & + & - \\ + & - & + & - & + & - & + & - \end{array}$$

Jokainen säe on siis nelinoinen. Nousujen välissä olevissa laskuissa saa olla vaihtoehtoisesti joko kaksi tai kolme tavua, säkeenloppuisen laskun tavumäärä on yhtä pienempi. Säkeensisäisistä laskuista — niitä on kaikkiaan 210 — on kaksitavuisia 55 ja kolmitavuisia 155; 70 säkeenloppuisesta laskusta 12 on kaksitavuisia, muissa on vain yksi tavu. Mitan luonne pysyy koko ajan samana siitä huolimatta, että jokin säkeistö saattaa olla puhdasta daktyyliä, toinen puhdasta peonia; rytminkulkuun tällä erolla on tietysti huomattava vaikutus:

(89) Säälitte! Vielä me viipumme täällä, tuulessa, päivässä, päitenne päällä.	+ oo + oo + oo + o + oo + oo + oo + o
(90) Nokipojat nousta saa, on jyrkkä tie ja kaita, kupehilla kuulut, missä muilla tasamaita.	+ ooo + ooo + ooo + o + ooo + ooo + ooo + o

Näytteeksi nousevasta mitasta otan alkusäkeistön Eino Leinon runosta *Virta venhettä vie*. Sen kaikki viisi säkeistöä ovat metriseltä pohjakaavaltaan identtiset, mutta tavarakenteessa esiintyy variaatiota.¹

(91) Virta venhettä vie.	oo + oo +
Mihin päättyvi tie?	oo + oo +
Lyö kuohut purren puuta ja talkaa.	o + ooo + oo + o
Mikä ihminen on?	oo + oo +
Virvaliekki levoton.	oo + ooo +
Jo hiekka heljä riitelecepi jalkaa.	o + ooo + ooo + o
Yks syntyy meistä riemuun ja toinen murheeseen, ja kullakin on kellonsa pohjass' sydämen;	o + ooo + oo + ooo + o + ooo + oo + ooo +
kun se scisahtaa, niin kuolon aika alkaa.	oo + ooo + ooo + o
Virta venhettä vie.	oo + oo +

¹ Käytän runosta Leinon 1919 julkaisemaa versiota, joka poikkeaa hieman alkuperäisestä, vuonna 1901 ilmestyneestä. — Ensimmäisen säkeistön alkusäe on »ylimääräinen», sillä muista säkeistöistä se puuttuu. Niissä säkeistöä alkava lyhyt säe liittyy edellisen säkeistön viimeiseen, rakenteeltaan samanlaiseen säkeeseen, jonka kanssa se myös muodostaa riimiparin.

Lähden runon tarkastelussa siitä, että jokainen rivi vastaa yhtä säettä (myös toisenlainen tulkinta olisi mahdollinen). Säkeenloppuinen lasku on tällöin aina yksitavuinen, säkeenalkuinen vaihtochoisesti joko yksi- tai kaksitavuinen. Muissa laskuissa tavuja on kaksi tai kolme. Nousuun sijoittuvat tavut ovat peonisissa runoissa keskimääräistä vahvempia; vastaavasti kuitenkin myös laskuissa esiintyy hyvinkin voimakkaita tavuja. Tämä tekee mitan analyysin usein erittäin vaikeaksi. Runon (91) mitasta esittämäni tulkintaa tukee kuitenkin kaksi seikkaa. Ensinnäkin kaikki viisi säkeistöä ovat näin kuvattuina rakenteeltaan täsmälleen samanlaiset, ja toiseksi runon laskut ovat esittämieni sääntöjen mukaiset: säettä alkavassa laskussa on yksi tai kaksi tavua, säkeensisäisissä tavuja on aina vähintään kaksi ja säkeenloppuisissa ainoastaan yksi.¹

D: tavuluvun variaatio vaihtelee säkeen laskuissa

D- ja C-tyypin suhde on sama kuin B- ja A-tyypin: D-tyypissä tavuluku vaihtelee kaikissa laskuissa — ei kuitenkaan säkeenloppuisessa — mutta eri laskujen variaatiossa on eroa. Otan näytteeksi tästä mittatyypistä Juhani Siljon kuusisäkeistöisen runon *Teppo Tyhjänen*. Sen jokaisessa säkeistössä on kuusi riviä; jotta runon mitta voitaisiin kuvata säännölliseksi, on oletettava, että jokainen säe käsittää kaksi riviä. Säkeistön metrinen pohjakaava on näin kolmisäkeinen:

(92) — + — + — + — +
 — + — + — + — +
 — + — + — + — +

Mitan ja tavurakenteen säännönmukaisuuden osoittamiseksi siteeraan koko runon. Poikkean alkuperäisestä typografiasta esittämällä säkeen yhtenä rivinä; merkitsen kuitenkin alkutekstin säkeensisäiset rivinrajat vinoviivalla:

(93) Isä, hatara nuttu / ol' eloni tää,	oo + oo + oo + oo +
se kylmän pitää, / ei lämpimää,	o + o + oo + o +
ja ainut antis / oli nuttu tää.	o + o + ooo + o +
Ylen hajallansa / sen päällys on,	oo + o + oo + o +
ja tasku puhki / ja pohjaton,	o + o + oo + o +
— paha sinne säästää / mun mitään on.	oo + o + oo + o +
Isä, käskivät paikata / nuttua mun . . .	oo + oo + oo + oo +
Ah, paikkuutyöhönkö / poikas sun —!	o + o + oo + o +
Ja jok'ainut tilkku / tulis kerjätä mun . . .	oo + o + ooo + oo +
Ja nuttu paikaten / pahenis vain —.	o + o + oo + oo +

¹ Ainoa poikkeus on kolmannen säkeistön kahdeksas säe *Katso, kuinka kuolon varjot häilyy*; siinä ensimmäinen lasku on tyhjä. Säkeenalkuisen laskun tavuttomuus on verraten yleinen ilmiö suomenkielisessäkin runoudessa, esim. Mustapää käyttää tätä rytmistä keinoa hyvinkin yleisesti.

Ei, sellaisna kannan / kuin sulta sen sain	o + oo + oo + oo +
— ja ihmiskummana / kuljen vain,	o + o + oo + o +
kunis poliisi Kuolema / tulee ja vie,	oo + oo + oo + oo +
— käsipuolessani / hän piankin lie, —	oo + o + oo + oo +
minut oljille korjaa, / nutun nurkkaan vie.	oo + oo + ooo + o +
— Mut aamuna uunna / puvun uuden saan.	o + oo + ooo + o +
Ken verhoa vanhaa / nyt paikkaamaan,	o + oo + oo + o +
kun kohta uuden, / Isä, sulta saan!	o + o + ooo + o +

Runon keskimmäisten nousujen välisessä laskussa on aina vähintään kaksi tavua, mutta myös kolmen tavun jono on tässä laskussa mahdollinen. Muissa laskuissa tavuluku vaihtelee yhdestä kahteen. Nelinousuisista säkeistä rakentuvissa mitoissa näyttää melko usein juuri keskimmäisten nousujen väliin sijoittuva lasku olevan erikoisasemassa; myös B-tyyppin esimerkkirunoissa (77) ja (78) tavuluku oli siinä yhtä suurempi kuin muissa säkeensisäisissä laskuissa. Tällainen säe pyrkii ilmeisesti jäsentymään kahdeksi puoliskoksi, joiden rajalle sijoittuva lasku noudattaa usein omia sääntöjään.¹

Jos runon (93) metrinen pohjakaava kuvattaisiin niin, että kukin rivi käsitetään omaksi säkeekseen, mittaa ei voida esittää säännöllisenä. Otan tästä esimerkiksi neljännen säkeistön:

(94) Ja nuttu paikaten	o + o + oo
pahenis vain —.	+ oo +
Ei, sellaisna kannan	o + oo + o
kuin sulta sen sain	o + oo +
— ja ihmiskummana	o + o + oo
kuljen vain,	+ o +

Tällainen kuvaus on kolmessakin suhteessa epätavallista. Ensinnäkin toisen ja kuudennen säkeen alusta puuttuu lasku kokonaan, ja sama toistuu kolmessa muussakin runon säkeessä. Toiseksi on täysin arvoituksellista, miksi juuri näissä viidessä tapauksessa edeltävä säe päättyy poikkeuksellisesti kahteen laskutavuun. Kolmanneksi suomenkielisessä runoudessa on epätavallista, että säe loppuu laskuun, jossa on kaksi tavua. Syynä on se, että näistä tavuista jälkimmäinen, joka on säkeenrajan edellä, pyrkii korostumaan ja nousemaan painolliseksi. Runon säkeistöt on siten katsottava kolmisäkeisiksi.

Toisaalta vaikuttaa siltä, ettei rivijako ole pelkkä typografinen tehokeino: monissa säkeissä rivinrajalla tuntuu olevan selvä tauko. Tässä on aivan ilmeisesti kysymys perinteisen metriikan kesuuraksi kutsumasta ilmiöstä. Kesuuraa voi ainakin alustavasti luonnehtia säkeenpuoliskojen rajalla olevaksi optionaaliseksi tauoksi.² Siljon runossa kesuuran sijainti keskimmäisessä laskussa on

¹ Kyseessä on kohti dipodista struktuuria suuntautuva yleinen tendenssi, joka — niin kuin Paul Kiparsky (1975, 594) huomauttaa — »tavalla tai toisella vaikuttaa lähes kaikkien kielten runouteen».

² Hascall (1974, 53) määrittelee kesuuran fonologiseksi tauoksi, jonka esiintymis-

verraten vapaa, joskaan se ei kertaakaan sijoitu välittömästi nousussa olevan tavun jälkeen. Kesuuran avulla on helposi selitettävissä myös se, että viidessä säkeessä esiintyy tässä laskussa samaan tapaan kuin säkeen alussa lyhyt pääpainollinen tavu (*oli, tulis, nutun, puuvun, Isä*): tällainen tavu voi menettää painonsa säkeenrajan ja säkeenpuoliskojen rajan aiheuttaman tauon jäljessä. Kesuura erottaa siis säettä pienemmät yksiköt toisistaan; sen paikka on säkeen keskimmaisessä laskussa, mutta toisin kuin yleensä säkeenraja, se voi sijoittua eri asemiin: laskussa olevien tavujen väliin tai välittömästi seuraavan nousutavun edelle.

Unto Kupiaisen lyhyt, kahdeksansäkeinen runo *Soutaja* on esimerkki samaa mittatyyppiä edustavasta mitaltaan laskevasta runosta:

(95) Vieras on virta, ja vieras on vene,	+ oo + oo + oo + o
eivät ne unelmies uomia mene.	+ oo + ooo + oo + o
Ilta on ihmisessä, aamu on outo;	+ oo + ooo + oo + o
illasta aamuun on ihmisen soutu.	+ oo + oo + oo + o
Illasta aamuun on yöllistä matkaa;	+ oo + oo + oo + o
jos jaksat uskoa, jaksat jatkaa.	+ oo + oo + o + o
Taapäin tuijotat, soudat eteen	+ o + oo + o + o
outoa venettä outoon veteen.	+ oo + oo + o + o

Säkeenloppuinen lasku on aina yksitavuinen, keskimmaisten nousujen välisessä laskussa on kaksi tai kolme tavua, muissa laskuissa tavuja on joko yksi tai kaksi.

E: toisten laskujen tavuluku kiinteä, toisten vaihteleva

Tämä mittatyyppi yhdistää B- ja C-tyypin piirteet. Siinä säkeen laskut ovat erilaiset: toisissa tavujen määrä voi varioida, toisissa ei. Näytteeksi sopii ensimmäinen säkeistö Heikki Asunnan runosta *Rautasormus*.

(96) Yli nummen vaelsi puolikuu.	oo + o + oo + o +
He kaksin istuivat vieretyksin.	o + o + oo + o + o
Miten sydän tuskasta pakahtuu,	oo + o + oo + o +
sen pikku Hannele tiesi yksin.	o + o + oo + o + o
Hans silmin katseli liekehtivin	o + o + oo + o + o
yli kalvaan Otavan tähtirivin,	oo + o + oo + o + o
Hans, rakas, salskea sotamies,	o + o + oo + o +
joka tuskin temppeju vielä ties.	oo + o + oo + o +

Runossa on seitsemän säkeistöä. Ensimmäistä laskua lukuun ottamatta niiden tavarakenne on identtinen: kolmannessa laskussa — säkeen keskim-

ympäristönä on ainakin sananrajan vahvuinen konstituenttien välinen raja. Tässä on tarpeetonta pohtia sitä, olisiko kesuuran nimitystä parempi käyttää mitan konstituenttien, säkeenpuoliskojen, välisestä rajasta vai sen heijastumisesta runon pintatekstiin. Jakobsonin (1963, 90) tavoin voidaan kuitenkin katsoa, ettei ainakaan tauko ole pakollinen, määriteltiinpä kesuura miten tahansa: »Latentti mahdollisuus tehdä piirre kuultavaksi riittää.» Kesuura edellyttää kuitenkin obligatorisesti sananrajan olemassaoloa.

mäisessä! — on aina kaksi tavua, muissa yksi. Säkeen alussa yksi- ja kaksitavuinen lasku ovat vapaassa vaihtelussa, edellinen esiintyy 27 säkeessä ja jälkimmäinen 29:ssä.

Toisenlainen esimerkki samasta mittatyyppistä on J. Rannan tunnettu *Joulu tallissa*. Siteeraan sen kahdeksasta säkeistöstä viimeisen, koska se ensimmäistä paremmin havainnollistaa mitan luonnetta:

(97) Siellä on elpyvä aamuksi kennot.	+ oo + oo + oo + o
Ei ole kylmä, ei ole nuivaa.	+ oo + o + oo + o
Jouluinen ihme — usko, jos hennot:	+ oo + o + oo + o
juhta se tallissa silmänsä kuivaa.	+ oo + oo + oo + o

Tässäkin runossa säkeen keskimmäisten nousujen välissä oleva lasku erottuu muista, sillä siinä saa vapaasti vaihdellen olla joko yksi tai kaksi tavua; yksitavuinen tämä lasku on 13:ssa ja kaksitavuinen 19 säkeessä. Muiden laskujen tavuluku on sen sijaan kiinteä: säkeen ensimmäisessä ja kolmannessa laskussa on poikkeuksetta kaksi tavua, säkeenloppuinen lasku on yksitavuinen.

Edellä esimerkkinä (10) käsitelty Koskenniemen *Filosofin hauta* edustaa sekin mittatyyppiä E. Myös distikonissa on nimittäin tiettyjen laskujen tavuluku sidoksinen, toisten varioiva. Distikonin perusyksikkönä on heksametrinen ja pentametrisen säkeen muodostama pari; nimityksistä huolimatta tosin molemmat säkeet on katsottava kuusinousuisiksi. Kun merkitään symbolilla = niitä laskuja, joissa tavumäärä voi vaihdella yhdestä kahteen, distikonin tavarakenteelle asettamat ehdot voidaan esittää seuraavasti:

(98)	+ = + = + = + = + oo + o
	+ = + = + + = + oo +

Säkeenloppuinen lasku on tässä mitassa yksitavuinen, viimeistä nousua edeltävä kaksitavuinen; jälkimmäisen säkeen keskimmäinen lasku on tyhjä: siinä on kesuuran vaatima pakollinen tauko. Muissa laskuissa saa vapaasti olla yksi tai kaksi tavua.

Samaan mittatyyppiin voidaan lukea myös Sarkian kuuluisa *Rukkilaulu*, vaikka tavuluvun vaihtelu pohjautuu siinä eri periaatteelle kuin runoissa (96) ja (97). Runon säkeistöt ovat kuusirivisiä, mittaa voisi pitää daktyylispeonisena:¹

(99) Päiväsen läikkä on valahtanut lattiaan.	+ oo + oo + ooo + oo
Yllä sen vallaton	+ oo + oo
kultatomu hyörii.	+ ooo + o
Pakkanen ikkunaan loihtinut on kukkamaan.	+ oo + oo + ooo + oo
Äiti sen luona on,	+ oo + oo
rukun kehrä pyörii.	+ ooo + o

¹ *Rukkilaulun* mitasta ovat esittäneet kuvauksen myös Sadeniemi (1949, 180) ja Hormia (1960, 121—123).

Runon viisi säkeistöä noudattavat samaa metristä pohjakaavaa, ja myös laskun tavuluku varioi niissä samoin. Säkeensisäisissä laskuissa on vapaasti vaihdellen kaksi tai kolme tavua, mutta säkeenloppuisen laskun tavuluku on kiinteä: kolmas ja kuudes säe päättyvät säännöllisesti yksitavuiseen ja muut säkeet kaksitavuiseen laskuun. Mitän kuvausta ei kuitenkaan voi pitää hyväksyttävänä, sillä sen mukaan esimerkksisäkeistön ensimmäisen ja neljännen sekä toisen ja viidennen säkeen välinen riimi sijoittuu laskuun. Tämä ei ole mahdollista: Sarkia alkaa riiminsä suomenkielisen runouden yleiseen tapaan nousussa olevasta tavusta. Runon mitta on kuvattava niin, että kyseiset tavut ovat nousussa.

Jotta mitta voitaisiin kuvata säännölliseksi, säkeiden rajausta vaatii tässäkin runossa rivijaosta luopumista. Pitkät rivit jakautuvat kahteen säkeeseen, joten runon kuusirivinen säkeistö käsittää kahdeksan säettä. Tämän ratkaisun perustelemiseksi siteeraan koko runon ja osoitan sen tavurakenteen; havainnollisuuden vuoksi esitän kunkin säeparin omana rivinä ja merkitsen nyt rivin sisään joutuvaa alkuperäistä rivinrajaa vinoviivalla.

(100)

Päiväsen läikkä on valahtanut lattiaan.	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
Yllä sen vallaton / kultatomu hyörii.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Pakkanen ikkunaan loihitinut on kukkamaan.	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
Äiti sen luona on, / ruginkehrä pyörii.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Polkimen jalka saa nousemaan, laskemaan,	+ o +	+ o +	+ o + + o +
käsi käy ees ja taas, / käämi langan käärii.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Päivä paistaa ikkunaan. Rugin humu unnuttaa.	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o +
Ylös alas kimmeltäin / kultatomu häärii.	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o
Surinaan keinuvaan leikistänsä unohtuu	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
pikkumies naurusuu, / haavemaahan siirtyy.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Terhencen kultaiseen Robinsonit, Ruususet,	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
Soorian, Moorian / kaariportit piirtyy.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Päivän juova sumentuu. Kultatomu häviää.	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o +
Hämärään äiti jää. / Tuvan ruutu huurtuu.	+ o +	+ o +	+ o + o + o
Veitsi kuun ruudun taa kiiluvana kohoaa.	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
Varjot kasvaa laipioon, / jättiläisiks suurtuu.	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o
Havahtuu unistaan kauhistuen poikanen.	+ o +	+ o +	+ o + o + o +
Kuni lukki hirmuinen / hämysiimaa hierontaa	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o
käsi vasten ikkunaa. Varjorukki humajaa	+ o + o + o +	+ o +	+ o + o + o +
suunnaton: kohtalon / jättikehrä kiertää.	+ o +	+ o +	+ o + o + o

Tämän kuvaustavan mukaan säkeistön toisen ja neljännen säeparin jälkimmäinen säe on kolminousuinen, muissa säkeissä nousuja on neljä. Tässäkin mitassa poikkeavasti käyttäytyy nimenomaan nelinousuisen säkeen keskellä oleva lasku: siinä saa esiintyä tavu, mutta se voi myös jäädä tyhjäksi. Runon muut laskut ovat säännöllisesti yksitavuisia.

Sarkian *Rukkilaulu* on tässä suhteessa erittäin lähellä aiemmin käsiteltyjä runoja (80) ja (82). Niistä jälkimmäinen oli puhdasta peonia, mutta siinä säkeen keskellä oleva lasku oli tietyissä säkeissä poikkeuksellisesti kaksitavui-

nen; edellinen oli daktyyliä, ja siinä esiintyi vastaavasti samassa asemassa ainoastaan yksi tavu. Sarkian runo on trokeeta, ja sen keskimmäisestä laskusta tavu voi kokonaan puuttua. Näissä kolmessa runossa saa siis laskun tavumäärä olla säkeen keskellä yhtä pienempi kuin muissa asemissa. Runot (80) ja (82) eroavat *Rukkilaulusta* kuitenkin siinä, että niissä säkeen keskimmäisen laskun tavuluku on sidoksissa säkeen asemaan: tavu puuttuu obligatorisesti säeparin ensimmäisen säkeen keskimmäisestä laskusta, mutta muissa säkeissä tavumäärän on oltava täysi. *Rukkilaulussa* säkeen keskimmäisen laskun tavuttomuus on sen sijaan optionaalista, joskin esiintymät siinäkin keskittyvät yhtä lukuun ottamatta säeparin ensimmäiseen puoliskoon.

Rukkilaulun mitta voidaan kuvata moniportaisena hierarkkisena rakenteena: runo jakautuu viideksi säkeistöksi, säkeistö kahdeksi puolissäkeistöksi, puolissäkeistö kahdeksi säepariksi, säepari kahdeksi säkeeksi; lisäksi säkeet jakautuvat puolissäkeistön viimeistä lukuun ottamatta vielä kahdeksi säkeenpuoliskoksi. Metrisillä yksiköillä on selvät vastineet kielellisessä aineksessa. Viittä säkeistönrajaa vastaa lauseenraja, 20 puolissäkeistön- tai säeparinrajasta 17 osuu lauseenrajalle, mutta kolmessa esiintyy »säkeenylitys». Säkeenrajan yli lause jatkuu huomattavasti useammin, sillä 20 säkeenrajasta ainoastaan kahdeksan kongruoi lauseenrajan kanssa. Säkeenpuoliskojen välissä on aina sananraja; lisäksi monissa säkeissä esiintyy tässä asemassa kaksi nousutavua peräkkäin, mikä tuntuu aiheuttavan niiden väliin selvästi havaittavan tauon. Yleisperiaate on selvä: mitä suurempien metrinen yksikköjen välisestä rajasta on kysymys, sitä vahvempi kielellinen raja sitä vastaa.¹

Tavuluvun variaatio aiheutuu tässä runossa kesuurasta. Toisissa säkeissä esiintyy keskimmäisessä laskussa tauko, toisista se puuttuu. Tauko sinänsä on optionaalinen, mutta säkeenpuoliskojen välinen raja näyttää kuitenkin vaativan ehdottomasti sananrajan kolmannen nousun edelle. Voi sanoa, että tässä asemassa tavu ja tauko ovat väpaassa vaihtelussa.²

F: peräkkäisten laskujen yhteinen tavumäärä kiinteä

Otto Manninen kirjoitti O. E. Tudeerin 70-vuotispäiväksi yhdeksänsäkeistöisen onnittelurunon *Tuli tutkijan akkunasta*; siteeraan siitä alkuhäkeistöisen ja kuvaan sen tavorakenteen:

¹ Myös kolminousuisissa säkeissä on kolmannen nousun edellä poikkeuksetta sananraja. Tätä ei kuitenkaan välttämättä tarvitse tulkita niin, että nämäkin säkeet jakautuisivat kahteen puoliskoon, kaksi- ja yksinousuiseen, sillä tässä asemassa ei kertaakaan esiinny selvää taukoa.

² *Rukkilaulu* on kaunis esimerkki runosta, jossa äänneellisen toteutuksen ja kuvan suhde on kiistatta ikoninen. Mitän säätelemä rytmi jäljittelee rakin poljentoa, ja yhtä selvänä heijastuu rakin hurina runon äännerakenteesta. Erityisen paljastavat ovat tältä kannalta ne viisi riimiparia, jotka kytkevät yhteen kunkin säkeistön molemmat puoliskot: *hyörii : pyörii, käärii : häärii, siirtyy : piiryy, huurtuu : suurtuu, hiertää : kiertää.*

(101) Tuli tutkijan akkunasta	oo + oo + o + o
yö yölt' yhä tyynenä tuikuttaa.	o + oo + oo + o +
Väsy mieli ei mittaamasta	oo + oo + o + o
olevaisien ongelmaa.	oo + oo + o +
Kuin nousee ja laskee laineet,	o + oo + o + o
sukukunnat uupuvat unheeseen,	oo + o + oo + o +
ja ihmismahdit ja maineet	o + o + oo + o
kuin kupla on virran veen.	o + oo + o +

Runo on mittatyyppiä C: säkeenloppuista lukuun ottamatta sen laskuissa saa olla joko yksi tai kaksi tavua. Tosin kaikissa nelinousuisissa säkeissä (säkeistön toisessa ja kuudennessa säkeessä) on säkeenloppuista nousua edeltävä lasku poikkeuksetta yksitavuinen. Tätä säännönmukaisuutta lienee kuitenkin pidettävä lähinnä stilistiseksi katsottavana ilmiönä: mitta sinänsä sallii ilmeisesti tähänkin asemaan kaksi tavua, mutta runoilija on käyttänyt johdonmukaisesti yksitavuista vaihtoehtoa. Tulkintaa tukee se, että runossa on myös 18 kolminousuisia säettä, jotka päättyvät nousuun (säkeistön neljäs ja kahdeksas säe) ja joissa aivan samoin yksitavuisuus hallitsee säkeenloppuisten nousun edellä olevaa laskua: 15 säkeessä siinä on vain yksi tavu, mutta kolmessa säkeessä tämä lasku on kuitenkin kaksitavuinen. Mitta siis sallii kaksi tavua myös niihin laskuihin, jotka edeltävät säkeenloppuista nousua, vaikka niitä leimaakin voimakas pyrkimys yksitavuisuuteen. Kysymys on rytmisestä ilmiöstä, joka on varsin näkyvä suomenkielisessä runoudessa yleisemminkin.

Sivuutan kuitenkin tämän ongelman ja siirryn tarkastelemaan nelilaskuisten säkeen kahta keskimmäistä laskua. Runon säkeistä nelilaskuisia on 54; niistä 23:ssa toinen lasku on yksitavuinen ja 31:ssä kaksitavuinen, kolmannen laskun osalta vastaavat luvut ovat 16 ja 38. Kun pidetään silmällä ainoastaan näiden laskujen tavumääää, säkeet jakautuvat neljäksi tyyppiä: kummasakin laskussa on yksi (1+1) tai kaksi (2+2) tavua, edellisessä laskussa tavuja on yksi ja jälkimmäisessä kaksi (1+2) tai päinvastoin (2+1). Seuraavasta asetelmästä selviää kunkin säetyypin odotuksenmukainen (O) ja todettu (T) esiintymisfrekvenssi:¹

säetyyppi	O	T
1+1	7	—
1+2	16	23
2+1	9	16
2+2	22	15
Σ	54	54

¹ Esimerkiksi säetyypin 1+1 odotuksenmukainen frekvenssi saadaan kertomalla kummankin laskun yksitavuisuutta osoittavat luvut keskenään ja jakamalla tulo säkeiden kokonaismäärää osoittavalla luvulla: $(23 \cdot 16) : 54 \approx 7$.

Luvut ovat yksiselitteiset: Manninen on karttanut säkeitä, joissa molempien laskujen tavumäärä olisi sama; erityisen voimakkaasti hän on vieronut 1+1 -tyyppiä.¹

Huolimatta näistä laskujen tavuluvussa havaituista säännönmukaisuuksista runo (101) on syytä lukea mittatyyppiin C: laskun tavuluku on vapaa, ja yksi- tai kaksitavuisuuden suosinta joissakin laskuissa on katsottava seuraukseksi tiettyjä rytmisiä optimeja tavoittelevista stilistisistä tendensseistä.

Tämänkaltaisten säännönmukaisuuksien kuvaaminen on metrisen teorian hankalimpia ongelmia. Milloin ne on syytä esittää metrisinä sääntöinä, joista poikkeavat säkeet leimautuvat tällöin mitanvastaisiksi? Milloin taas säännönmukaisuus on selitettävissä sillä, että jokin stilistinen tendenssi suosii voimakkaasti yhtä metrisen kieliopin sallimista vaihtoehdoista? Tässä tapauksessa poikkeavat säkeet ovat pelkästään epätavallisia, eivät mitanvastaisia.

Erityisen hankalaksi osoittautuu J. H. Erkon runo *Rakkahat laaksossa*. Esitän siitäkkin ensimmäisen säikeistön ja sen tavarakenteen kuvauksen:

(102) Nyt tarinan Kalmon kalliolta	o + oo + o + o + o
Surulla kertoilen katkeran;	o + o + oo + o +
Sen koski kallion alangolta	o + o + oo + o + o
On kuiskunut kansan korvahan.	o + oo + o + o +

Runossa on kymmenen isometristä säikeistöä, säkeitä siinä on 40. Muut laskut ovat poikkeuksetta yksitavuisia, mutta säkeen toisessa tai kolmannessa laskussa tavuja voi olla kaksikin. Mannisen runosta (101) havaittiin vahva tendenssi karttaa sellaisia säkeitä, joissa toisen ja kolmannen laskun tavuluku on sama. Runossa (102) tämä näyttää olevan ehdoton vaatimus. Sen säikeistä seitsemässä toinen lasku on kaksitavuinen ja kolmas yksitavuinen, 33 säikeessä tavusuhteet ovat päinvastaiset: toisessa laskussa on yksi tavu, kolmannessa tavuja on kaksi. Runon jokaisessa säikeessä toisen ja kolmannen laskun yhteinen tavumäärä on siis kolme. Onko kyse mitan vaatimuksesta vai erityisen voimakkaasta stilistisestä tendenssistä?

Lyhyissä runoissa eivät erilaiset satunnaisuuksiksi katsottavat säännönmukaisuudet ole erityisen harvinaisia. Erkon runossa säkeitä on kuitenkin niin paljon, ettei toisen ja kolmannen laskun tavuluvun keskinäistä riippuvuutta ole helppo tulkita sattuman tai edes voimakkaan stilistisen tendenssin aiheuttamaksi. Lisäksi runo on muilta osin kiintolaskuinen: toista ja kolmatta lukuun ottamatta sen laskujen on oltava yksitavuisia. Säkeen tavumäärä on siten vakio; säeparin alkusäikeessä tavuja on aina kymmenen, jälkisäikeessä aina

¹ Yhtä voimakkaana sama 1+1 -tyypin karttaminen näkyy kolminousuisten säikeiden toisesta laskusta: se on kaikissa 18 säikeessä kaksitavuinen (kolmas lasku, joka on säkeenloppuisen nousun edellä, on yksitavuinen 15 säikeessä ja kaksitavuinen vain kolmessa). Tämänkaltaisilla tavulukua säätelevillä tekijöillä on tietenkin huomattava vaikutus runon rytminkulkuun.

yhdeksän. Kaiken tämän perusteella on syytä katsoa, että runo (102) edustaa aiemmin käsitellyistä poikkeavaa mittatyyppiä E. Siinä säkeeseen sisältyy yksi tavumäärältään muista poikkeava lasku, jonka sijainti vaihtelee tietyissä rajoissa.

G: laskussa yhdestä kolmeen tavua

Mittatyyppissä C laskun tavumäärä saa vaihdella joko yhdestä kahteen tai kahdesta kolmeen, ja samanlaista vaihtelua esiintyy myös mittatyypeissä D, E ja F. Yhteistä niille kaikille on, että variaatioväli on yhden tavun suuruinen. Mittatyyppin G erottaa aiemmin käsitellyistä ja nimenomaan C-tyyppistä se, että siinä tavuluvun vaihteluväli on laajempi. Otan tästä tyyppistä esimerkiksi Otto Mannisen »eläinsadun» *Kiiski ja lohi*; esitän siitä kolme ensimmäistä ja kolme viimeistä säkeistöä:

(103) Oli kerran kiiski lohennousukuussa, kiven rinnassa killitti virran suussa.	oo + o + ooo + o + o oo + oo + oo + o + o
Lohi nousi uiskellen virran uomaa. Heti ketterä kiiski sen keksii ja huomaa.	oo + o + oo + o + o oo + oo + oo + oo + o
»Hei, kuules, käydäänkö kilpaan, lohi? Minä näytän, kuinka sinust' uidaan ohi.»	o + o + oo + o + o oo + o + ooo + o + o
Ota kelkkaas vaikka piru itse ennen kuin kiiski ylös kosken köngästä menen.	oo + o + ooo + o + o o + ooo + o + oo + o
Ole vasta viisas, älä koskaan viskaa sitä sinne yläpuolelle kosken niskaa.	oo + o + ooo + o + o oo + ooo + oo + o + o
Se kiiskin lailla körökyydin maksaa: Se takaa puree, min pystyy ja jaksaa.	o + o + ooo + o + o o + o + oo + oo + o

Runossa on 17 kaksisäkeistä säkeistöä. Rakenteeltaan ne muistuttavat toisiaan niin suuresti, että niitä täytyy pitää isometrisinä. Jotta tämä olisi mahdollista, säkeistön metriseksi pohjakaavaksi on oletettava (104):

$$(104) \begin{array}{cccccc} - & + & - & + & - & + & - & + & - \\ - & + & - & + & - & + & - & + & - \end{array}$$

Kaikki säkeet ovat tämän kuvauksen mukaan nelinousuisia, ja ne sekä alkavat laskusta että päättyvät laskuun. Seuraava asetelma osoittaa tavumäärän säkeen eri laskuasemissa:

lasku	I	II	III	IV	V
1-tavuinen	14	14	4	23	32
2-tavuinen	20	14	21	10	2
3-tavuinen	—	6	9	1	—
Σ	34	34	34	34	34

Runo seuraa aiemmista poikkeavaa mittatyyppiä G: laskussa saa olla vapaasti vaihdellen yksi, kaksi tai kolme tavua; säkeenalkuisessa ja -loppuisessa laskussa variaatioväli on odotuksenmukaisesti pienempi. Metrinen pohjakaavan (104) mukaan tulkittuna runo vastaa näitä vaatimuksia: säkeen ensimmäisessä ja viimeisessä laskussa on vain yksi tai kaksi tavua, kun taas kaikissa säkeensisäisissä asemissa esiintyy sekä yksi-, kaksi- että kolmitavuisia laskuja.¹

Variaatiovälin laajuus tekee tästä mittatyyppistä edellisiä epäsäännöllisemmän. Jotta runon ylipäättään voi olettaa kuuluvan G-tyyppiin, on ensin selvitettävä, ettei sen säkeitä ja säkeistöjä ole mahdollista kuvata isometrisiksi jonkin säännöllisemmän mittatyyppin mukaan. Myös G-tyyppi kuuluu suomenkielisen runouden harvoin käyttämiin mittatyyppihin.

Eri mittatyyppien yleisyys

Kaikki metriset systeemit ja mittatyyppit eivät suinkaan esiinny tasaveroisina suomenkielisessä runoudessa. Yksityiskohtaista selvitystä niiden asemasta ei ole toistaiseksi mahdollista esittää, mutta eri systeemien ja mittatyyppien yleisyyserot näkyvät kuitenkin varsin selvinä jo hyvinkin suppeassa aineistossa.

Pohjaan tarkasteluni neljään runoilijaan: Kaarlo Kramsuun, Otto Manniseen, P. Mustapäähän ja Kaarlo Sarkiaan. Otan kultakin mukaan kahden varhaisimman kokoelman alkuperäisrunot; aineistona ovat näin Kramsun *Runoelmien* kaksi laitosta (1878 ja 1887), Mannisen *Säkeitä I* (1905) ja *II* (1910), Mustapään *Laulu ihanista silmistä* (1925) ja *Laulu vaakalinnusta* (1927) sekä Sarkian *Kahlittu* (1929) ja *Velka elämälle* (1931).

Mustapäällä on esikoiskokoelmassaan 27 vapaarytmistä runoa ja seuraavassakin yksi; nämä 28 runoa jäävät esittämieni metrinen systeemien ja samalla myös mittatyyppien ulkopuolelle. Muut mainittujen kokoelmien yhteensä 307 runosta noudattavat kaikki dynaamista systeemiä. Sen asema suomenkielisessä runoudessa on siten todella hallitseva.

¹ Jotta runon mitasta esitetty tulkinta olisi hyväksyttävissä, sen tulee noudattaa paitsi tietyn mittatyyppin myös jonkin metrinen systeemin rajoituksia. Rakentamani kuvaus täyttää tämän ehdon. Sen mukaan runon 136 noususta jokaisessa on painollinen tavu: 113:ssa pitkä ja 14:ssä lyhyt pääpainollinen tavu, yhdeksässä nousussa pitkä tavu, joka saa joko sivupainon tai painon lauseasemansa perusteella. Laskuissa esiintyy — niin kuin peonisissa mitoissa aina — painottomien tavujen lisäksi myös pääpainollisia; ne ovat kuitenkin tässä runossa poikkeuksetta lyhyitä. Runon jokainen säe täyttää siten rikkettästä metrinen pohjakaavan (104), mittatyyppin G sekä dynaamisen mittasysteemin asettamat vaatimukset.

TAULUKKO 1. Eri mittatyyppeihin kuuluvien runojen määrä Kramsun, Mannisen, Mustapään ja Sarkian kahdessa varhaisimmassa kokoelmassa.¹

	A1		B		C1		VR	
	N	L	N	L	N	L		
Kramsu	28	22	9	—	9	—	—	68
Manninen	26	27	4	1	17	6	—	81
Mustapää	13	5	—	—	40	6	28	92
Sarkia	23	3	1	—	31	8	—	66
Σ	90	57	14	1	97	20	28	307

Taulukko 1 osoittaa eri mittatyyppeihin kuuluvien runojen määrän tarkatavina olevien runoilijoiden varhaiskokoelmissa. Olen täsmentänyt mittatyyppien luokitusta erottamalla nousevat ja laskevat mitat toisistaan. Koska ainespohja on näinkin suppea ja valikoitu, ei taulukon pohjalta ole syytä tehdä kovin pitkälle meneviä yleistyksiä, varsinkin kun eri runoilijoiden metrisessä käytännössä on usein suuriakin yksilöllisiä eroja. Silti voitaneen olettaa, että Kramsu ja Manninen ovat tältä osin jotakuinkin tyyppillisiä vanhemman runoilijapolven edustajia ja että Mustapään ja Sarkian tuotanto heijastelee joitakin vuosikymmeniä myöhäisemmän runouden metriikkaa. Taulukosta on tällöin tehtävissä joukko havaintoja, jotka nähdäkseni pahemmin vääristelemättä osoittavat suomenkielisen runouden metrisessä käytännössä tapahtuneita muutoksia.

Taulukosta käy ilmi ensinnäkin se, että nousevat mitat ovat selvästi laskevia yleisempiä. Toiseksi mittatyyppit A1 ja C1 osoittautuvat ylivoimaisesti eniten käytetyiksi; niiden lisäksi aineistossa on — kun sivuutetaan Mustapään vapaa-rytmiset runot — vain 15 mittatyyppiä B noudattavaa runoa.² Kolmanneksi näyttää siltä, että mittatyyppit B ja C vierastavat toisiaan: runoilija, joka suosii C-tyyppiä, hylkii B-tyyppiä ja päinvastoin. Neljänneksi mittatyyppi A1 on aivan ilmeisesti saanut väistyä voimakkaasti yleistyneen C1-tyypin tieltä. Ja viidenneksi: aiemmin verraten tavallinen B-tyyppi on joutunut muiden harvinaisten mittatyyppien joukkoon; uudemmassa mitallisessa runoudessa A1 ja C1 ovat ehdottomassa valta-asemassa.

Tutkimustehtäviä

Olen puuttunut suomen kielen metriikan tutkimukselle asettamistani tehtä-

¹ Mittatyyppiin viittaavan tunnuksen alla oleva L osoittaa laskevaa ja N nousevaa mittaa; VR = vapaa-rytmisenä.

² Olen lukenut B-tyyppiin myös ne esimerkinä (69) olleen Kramsun *Juomalaulun* kaltaiset runot, joissa säkeensisäiset laskut ovat kaksitavuisia mutta säkeen alussa oleva yksitavuinen. Samaten olen katsonut B-tyyppiseksi myös Kramsun runon (79), vaikka sitä — niin kuin todettiin — voidaan pitää A1- ja B-tyypin yhdistelmänä. Muita vastaavia tapauksia aineistossa ei esiinny.

vistä ainoastaan kahteen: metristen systeemien ja mittatyyppien selvittelyyn. Metristä systeemeistä olen sitä paitsi tyytynyt vain esittämään ylimalkaisesti niiden pääperiaatteet. Kuvauksen täsmentäminen on tältä osin erittäin tärkeä ja samalla erittäin vaikea tehtävä. On pystyttävä paljastamaan metrisen ja lingvistisen systeemin keskinäinen suhde: millaiset kielen elementit voivat vastata mitäkin mitan yksikköä. Erityisesti tämä koskee mitan nousun ja laskun sekä kielen tavujen vastaavuutta; kuvauksen on pystyttävä täsmällisesti osoittamaan, millaiset tavut kelpaavat eri mittasysteemejä noudattavissa runoissa nousuihin, millaiset laskuihin. Tämä edellyttää suomen kielen prosodiikan seikkaperäistä selvitystä.

Laatimani mittatyyppien luokitus nojautuu yhteen ainoaan mitan ja kielen suhdetta osoittavaan piirteeseen, laskuaeman tavulukuun. Piirre on kuitenkin runomitan kannalta varsin keskeinen, ja sillä on erittäin merkittävä vaikutus runon rytminkulkuun.¹ Runomittojen kuvauksessa mittatyyppien erottelu on tietenkin vain ensimmäinen askel. Aivan olennaisia mitan ominaisuuksia ovat myös säkeen pituus sekä metrinen konstituenttirakenne. Säkeen pituus voi olla kiinteä niin kuin useimmissa tässä tarkastelluissa runoissa, mutta se voi myös varioida tietyissä rajoissa tai olla hyvinkin vapaa. Aivan samoin vaihtelee myös mitan konstituenttirakenne. Esimerkki täysin kiinteästä struktuurista on sonetti: se koostuu neljästätoista neljäksi säkeistöksi ryhmittyvistä säkeistä. Toisena äärimmäisyytenä ovat runot, joilta säkeistorakenne puuttuu tyystin tai joilla se on täysin vapaa. Tavallisinta kuitenkin suomenkielisessä runoudessa on, että runon muodostaa joukko isometrisiä säkeistöjä. Niiden rakennetta hallitsevista periaatteista on kuitenkin toistaiseksi erittäin vähän systemaattista tietoa.

On luultavaa, että säkeen ja säkeistön rakenteiden analyysillä on merkitystä myös tässä tarkasteltujen metristen ilmiöiden kannalta. Tähän suuntaan viittaavat mm. edellä säkeen rajalla tai keskellä olevan laskun poikkeavuudesta tehdyt havainnot. Mittatyyppi näyttääkin korreloivan vahvasti sekä säkeen pituuden että mitan konstituenttistrukturin kanssa: esimerkiksi sellaisia mittoja, joilta puuttuu kiinteä säkeistorakenne, esiintyy ilmeisesti vain mittatyypeissä A1 ja C1. Yhtä selvältä vaikuttaa mittatyyppien riippuvuus metrisestä systeemistä. Ainoastaan dynaaminen systeemi käyttää nimittäin mittatyyppien koko valikoimaa; kalevalaisessa systeemissä esiintyy pelkästään tyyppi A1 ja durationaalisessakin kaikesta päättäen vain sellaisia mittoja, joissa ainakin osa laskuista on kaksitavui ia.

¹ Esimerkiksi Pöldmäe (1978) nostaa sen viron metriikan esityksessään vielä keskeisempään asemaan ja käyttää sitä — nähdäkseni aiheetta — eri mittasysteemien erottelukriteerinä.

Suomen kielen metriikan kuvauksella on siis kaksi tavoitetta. Toisaalta on selvitettävä metriset rakenteet ja niiden lainalaisuudet, toisaalta osoitettava metrisen ja lingvistisen struktuurin välinen vastaavuussuhde. Tutkimuksessa nämä tavoitteet kietoutuvat erottamattomasti yhteen: toista ei voida saavuttaa, jos toinen sivuutetaan.

L Ä H T E E T

- CHATMAN, SEYMOUR A theory of meter. *Janua Linguarum, Series Minor* 36. The Hague 1965.
- HALLE, MORRIS and KEYSER, SAMUEL JAY Chaucer and the study of prosody. *College English* 28. 1966.
- HASCALL, DUDLEY L. Triple meter in English verse. *Poetics* 12. 1974.
- HORMIA, OSMO Suomalaisen lyriikan peonirytmit. *Suomi* 109: 2. Vaasa 1960.
- ITKONEN, TERHO Kuoreveden ja Keuruun murretta. *Suomi* 117: 1. Helsinki 1972.
- JAKOBSON, ROMAN On the so-called vowel alliteration in Germanic verse. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 16. 1963.
- JONES, DANIEL The phoneme: its nature and use. Second edition. Cambridge 1962.
- KIPARSKY, PAUL Stress, syntax and meter. *Language* 51. 1975.
- KUUSI, MATTI Sananlaskut ja puheenparret. Helsinki 1954.
- LEINO, PENTTI Kaarlo Kramsun metriikka. Kirjallisuuden tutkimuksen Seuran vuosikirja 32. Pieksämäki 1980.
- LOTZ, JOHN Metrics. Current trends in linguistics. Edited by Thomas A. Sebeok. Vol. 12. Linguistics and adjacent arts and sciences. The Hague 1974.
- PÖLDMÄE, JAAK Eesti värsiõpetus. Tallinn 1978.
- SADENIEMI, MATTI Metriikkamme perusteet. Helsinki 1949.

A I N E I S T O

- ACHRENIUS, SIMO Cuoleman codosta ja Duomion Tulosta. *Agricolasta Juteiniin.* Toimittanut A. V. Koskimies. Helsinki 1921.
- ASUNTA, HEIKKI Leirinuotio. Helsinki 1934.
- CAJANDER, PAAVO Vapautettu kuningatar. Johan Vilhelm Snellman'in täyttässä seitsemänkymmentäviisi vuotta 12. V. 1881. Helsinki 1881.
- Runoelmia. Helsinki 1914.
- ENGELBERG, RAFAEL Muurauslasta ja miekka. Helsinki 1917.
- ERKKO, [J. H.] Runoelmia II. Helsinki 1872.
- GRANLUND, J. F. Punssi-pullon kuolemasta. Wähänen Lauhu-kirja. Kolmas lisätty painos. Turussa 1864.
- HELLAAKOSKI, AARO Runoja. Helsinki 1916.
- HÄRKÖNEN, IIVO Karjalan virsiä. Helsinki 1908.
- JYLHÄ, YRJÖ Risti lumessa. Helsinki 1937.
- Kiirastuli. Helsinki 1941.
- JÄNNES, ARVI Muistoja ja toiveita ystäville jouluksi. Helsinki 1889.
- KAILAS, UUNO Uni ja kuolema. Porvoo 1931.
- KIVIKKAHO, EILA Kootut runot. Porvoo 1975.
- KOSKENNIEMI, V. A. Sydän ja kuolema. Porvoo 1919.
- KRAMSU, KAARLO Runoelmia I. Oulu 1878.
- Runoelmia. Helsinki 1887.

- KUPIAINEN, UNTO Mustan linnun puu. Porvoo 1942.
LEINO, EINO Helkavirsiä. Helsinki 1903.
——— Runot II. Toisoinnoilla ja tekstikritiikillä varustaan toimittanut Aarre M. Peltonen. Keuruu 1962.
LEINO, KASIMIR Ristiaallokossa. Helsinki 1890.
MANNINEN, OTTO Säkeitä. Porvoo 1905.
——— Säkeitä II. Porvoo 1910.
——— Virrantyven. Porvoo 1925.
MUSTAPÄÄ, P. Laulu ihanista silmistä. Helsinki 1925.
——— Laulu vaakalinnusta. Porvoo 1927.
O[KSANEN], A. Epäilijä. Koitar I. Helsinki 1870.
RANTA, J. Kootut runot valikoimana. Helsinki 1978.
RUNEBERG, J. L. Vänrikki Stoolin tarinat. Suomentanut Paavo Cajander. 36. painos. Helsinki 1929.
SARKIA, KAARLO Kahlittu. Porvoo 1929.
——— Velka elämälle. Porvoo 1931.
——— Unen kaivo. Porvoo 1936.
VON SCHROWE, UNO Runoja. Porvoo 1913.
SILJO, JUHANI Runoja. Porvoo 1910.
——— Selvään veteen. Helsinki 1919.
VILJANEN, LAURI Tähtikeinu. Porvoo 1926.

Finnish metrical systems and metre types

Pentti Leino

Metrics is the study of the principles according to which linguistic material is organized in texts with a poetic metre. Thus defined, metrics is a branch of linguistics whose research material is not poetry alone but also other linguistic phenomena that conform to poetic metre; poetic metre is not restricted to literature, to poetry in the strict sense of the word, although it is there that its place in Finnish culture is most significant.

Metre controls the rhythm to make it generally much more regular. Poetic metre is not to be identified with rhythm, but their interdependence cannot be denied. I see poetic metre as a descriptive model postulated by the theory of metrics, by means of which one can show the regularity of the rhythm and also explain the rhythmical variation in a poem. Rhythm in this sense is a surface text phenomenon, which may exhibit considerable variation; the metre is the constant underlying the variation. The task of metrics is to describe this constant and to show the variants in which it can be realized.

Three things may be required of the metrical analysis of an individual poem. Firstly, it should show the poem's underlying metrical constant, the poetic metre; the description should state precisely the elements of this metre and the relations between them, i.e. the structure of the metre. Secondly, the analysis should show what type of metre it is, in other words what restrictions the metre places on the number of syllables of the fall. Thirdly, it should show how the metrical constant is realized in the linguistic material. Research into the metrics of a particular language should describe the metrical systems that exist or have existed in the language, and the principles that govern them; also to be described are the types of metre and the individual metres that occur, and their general

structural regularities.

Metrical systems differ from each other according to the linguistic features that are metrically relevant to them. Finnish poetry exhibits at least four metrical systems; a possible fifth is free rhythm poetry, which remains outside the field of metrics proper. Easily the most common and most varied of these systems is one that has developed primarily from Germanic patterns, a dynamic system where the metrically relevant linguistic opposition is that between stressed and unstressed (or more generally: prominent and non-prominent) syllables. In this system a stressed syllable occurs on a rise in the line, and an unstressed syllable on a fall.

The Kalevala metre belongs to its own metrical system. Here there are no restrictions on the placing in the line of syllables that do not have main stress, but the ability of main-stressed syllables to occur on a rise or a fall depends on their length: a rise accepts only long main-stressed syllables, and a fall only short ones (this restriction does not, however, apply to the first rise and fall of a line). The same features combine slightly differently in the third metrical system, the durational one (better: durational-dynamic), based on classical patterns. It places two restrictions on the arrangement of the syllables: a long main-stressed syllable may not occur on a fall, nor a short syllable on a rise; this metrical system thus allows free placing of long syllables that do not have main stress. In these three metrical systems the lines are built up of successive rises and falls. In the fourth system, the purely syllabic one, the metrical positions are not differentiated as rises or falls, but are similar to each other; any syllable may occur in any position. This system is used in many *tanka* and *haiku* poems.

These four metrical systems are parallel,

they are based on different principles; nevertheless, there is considerable evidence of interaction between them. In particular, the dominant dynamic system appears to have pressed its pattern on the others.

On the rise of a poetic metre there is always only one syllable; on the fall, however, the number of syllables may vary. This variation is a highly significant factor with respect to the rhythm, and so there are good grounds for taking it as the basis for a typology of poetic metres. Below I list all the seven metre types (A—G) I have met in Finnish poetry. There are three distinguishing criteria for the different types: (1) whether the number of syllables on a fall is fixed or varying; (2) how many syllables a fall may have; and (3) whether the number of syllables is the same on all the falls within a line (falls at the beginning and end of a line are subject to separate constraints set by the prosody of the language, so they cannot be used as a basis for the classification of metres).

In metre type A all the falls within a line are similar to each other and have a fixed number of syllables. This type contains three subgroups: one syllable on each fall (A1), two syllables (A2), or three (A3). Type A1 thus includes iambs and trochees, A2 includes anapaests and dactyls, and A3 includes paeons. In type B, too, the number of syllables on a fall is fixed, but the falls of a line are not all similar to each other; in particular, the fall at the centre of the line often has one syllable more or less than the others. In the other metre types free variation occurs at least on certain falls. On a type C1 fall there may be either one or two syllables, and in type C2 there may be two or three. The relation between types D and C is the same as that between B and A: in type D the number of syllables varies on all falls, but the variation is not the same for each fall. In poems (93) and (95) the fall at the centre of the line has 2—3 syllables, but falls elsewhere have 1—2 syllables. In type E the number of syllables of some of the falls in the line is fixed, while on other falls it varies; the classical distich (98), for example, belongs to this type. In type F the number of syllables on the falls is otherwise fixed, except that the line has two successive falls where it varies. This variation is, however, limited by the requirement that the total number of syllables on these falls be always the same: when one of the falls has two syllables the other has

only one (poem 102). Metre type G is similar to type C, but the range of variation is wider here: the fall may contain 1—3 syllables.

Table 1 gives a classification by metre type of all the poems in the first two collections of four different poets. The material totals 307 poems, of which 28 are in free rhythm (marked as VR). All the others follow the dynamic metre system, which occupies a truly dominant position in Finnish poetry. The most common types are A1 and C1, which together account for nearly 95 % of the material. The role played by the other metre types in Finnish poetry is thus very minor. The table also shows that rising metres (marked as N) are more common than falling ones (L).

This article has two aims. First, it presents the metrical systems of Finnish and their basic principles. Second, it divides the poetic metres of Finnish into seven different types. The classification of the metre types is based on a single feature of the relation between metre and language: the number of syllables in the fall position. In the description of poetic metres the differentiation of metre types is of course only the first step; the length of the line and the metrical constituent structure are also essential features. In addition, it can be assumed that the analysis of the structures of the line and the stanza are also of significance with respect to the metrical phenomena examined here. This assumption is supported by, for example, the observations concerning the exceptional character of the fall at the boundary or the centre of a line. Metre type seems to correlate well both with length of line and with the constituent structure of the metre: for example, metres which lack a fixed stanza structure evidently occur only in metre types A1 and C1. It seems equally clear that the metre type depends on the metrical system: only the dynamic system makes use of the full range of metre types; in the Kalevala system only type A1 occurs, and the evidence is that the durational system, too, only allows metres where at least some of the falls may be disyllabic.

*Osoite:
Address:*

*Helsingin yliopisto
Suomen kielen laitos
Fabianinkatu 33
SF-00170 Helsinki 17*